

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА
Кафедра режисури**

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

**«Нові трактування теми патріотизму в
українському театрі та кіно на прикладі
творчості Т.Г. Шевченка»**

Виконав:

здобувач вищої освіти магістратури
галузь знань 02 «Культура і мистецтво»
спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»
Максим Щур

Науковий керівник:

доктор культурології, професор кафедри
майстерності актора ХДАК
Антоніна КІКОТЬ

Наукові рецензенти:

- 1) доцент, кандидат мистецтвознавства
Роман НАБОКОВ
- 2) заслужений працівник культури
Сергій БИЧКО

Допущено до захисту

Зав. кафедри _____ / Сергій ГОРДЕЄВ /

«20 » січня 2024 року

Харків
2024

Харківська державна академія культури

Факультет сценічного мистецтва

Кафедра режисури

Ступень «Магістр»

Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри режисури

_____ / Сергій ГОРДЄЄВ /

«__» січня 2024 року

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи здобувача вищої освіти

Щура Максима

1. Тема: «Нові трактування теми патріотизму в українському театрі та кіно на прикладі творчості Т. Г. Шевченка»

науковий керівник: доктор культурології, професор кафедри майстерності актора ХДАК — Антоніна КІКОТЬ,

затверджені рішенням кафедри режисури

від __ вересня 20__ року.

2. Строк подання роботи — 20 січня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи — досліджується нові трактування теми патріотизму в українському театрі та кіно на прикладі творчості Т. Г. Шевченка.

4. Зміст пояснювальної записки:

ВСТУП

Розділ 1 Теоретико-методологічні основи дослідження

Розділ 2 Т. Шевченко в культурі Незалежної України

Розділ 3 Тема патріотизму, особистість Т.Шевченка та його творчість на театральній сцені і у кіно на тлі сучасної війни

ВИСНОВКИ

Список використаних джерел

Додатки

5. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділи	Відомості про консультантів розділів магістерської роботи	Підпис і дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	доктор мистецтвознавства, професор Антоніна КІКОТЬ	18.11.2022	
Розділ 1	доцент, кандидат мистецтвознавства Роман НАБОКОВ	14.12.2022	
Розділ 2	кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри майстерності актора Віталій МІЗЯК	20.02.2023	
Розділ 3	доцент, кандидат мистецтвознавства Роман НАБОКОВ	9.09.2023	
Висновки	доцент, кандидат мистецтвознавства Роман НАБОКОВ	15.10.2023	
Список використаних джерел	доцент, заслужений діяч мистецтв України, декан факультету майстерності актора Ігор БОРИС	19.10.2023	
Додатки	доцент, заслужений діяч мистецтв України, декан факультету майстерності актора Ігор БОРИС	10.12.2023	

6. Дата видачі завдання: «__» вересня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів магістерської роботи	Строк виконання	Примітка
1.	Вступ		
2.	Розділ 1	01.02.2023	

3.	Розділ 2	01.04.2023	
4.	Розділ 3	01.07.2023	
5.	Висновки	01.10.2023	
6.	Список використаних джерел	10.10.2023	
7.	Додатки	15.12.2024	
8.	Редагування тексту	15.01.2024	
9.	Збір рецензій	10.01.2024	

Магістрант _____ Максим Щур

Науковий керівник роботи _____ Антоніна КІКОТЬ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічні основи дослідження.....	10
1.1 Аналіз джерельної бази дослідження творчості Т. Г. Шевченка в сучасній українській науковій думці.....	10
1.2. Підходи та методи дослідження.....	15
1.3. Визначення основних понять та їх термінологічний аналіз.....	18
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2 Т. Шевченко в культурі Незалежної України.....	22
2.1 Історіографічний аналіз підходів щодо відтворення образу Т. Г. Шевченка та його героїв у кіно та на театральній сцені сучасної України.....	22
2.2 Театральні та кінематографічні трактування образу Т. Г. Шевченка та його творів: сценографія, творчі мистецькі винаходи.....	30
2.3 Шевченкові патріотичні мотиви у формуванні культури сучасної України: у кіно, театрі та музиці.....	44
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3 Тема патріотизму, особистість Т. Шевченка та його творчість на театральній сцені і у кіно на тлі сучасної війни.....	50
3.1 Т. Шевченко патріот, громадській діяч, воїн або пророк: сучасний погляд.....	50
3.2 Творчі інноваційні тенденції театального, музичного мистецтва та сучасні режисерські, акторські пошуки відтворення образу великого Кобзаря.....	56
3.3 Нові режисерські та акторські винаходи у відтворенні творчості Т. Г. Шевченка.....	66
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	73
Список використаних джерел.....	76
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження Тема патріотизму та дослідження насліддя великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка — українського поета та художника, класика української літератури, громадського діяча як ніколи актуальна в умовах останньої вирішальної битви українського народу за свою незалежність, за існування, виживання української нації у повномасштабній війні з головним, екзистенційним ворогом України — Росією.

Т. Шевченко про себе писав: «Частина мого життя — частина історії моєї Батьківщини» [147]. Саме ті слова можуть бути обґрунтуванням вибору дослідження життя, творчості та насліддя цієї особистості у культурі України всіх часів. Відома українська письменниця Оксана Забужко в інтерв'ю Українській службі BBC NEWS від 09.03.2014 року, що було присвячено 200 річниці дня народження Т. Г. Шевченка декларує: «Насправді, Шевченко постійно присутній в українському інформаційному культурному полі — полі, я б сказала, колективного несвідомого. Він постійно присутній, незалежно від того, говоримо ми про нього, чи ні. Він — у кодах національної пам'яті. Це не містика. Шевченко тут, Шевченко з нами, і пора прочитати і зрозуміти те, про що він говорив і попереджав українській народ» [109].

Протягом двох століть образ особистості Т. Г. Шевченка та його твори досліджувалися, осмислювалися науковцями різних напрямків гуманітаристики. В мистецтві, особливо театральнo-кінематографічному створено багато прикладів трактування образу великого українського поета та всього того, що він написав. Нашою задачею є висвітлити нові тенденції щодо відтворення насліддя великого Кобзаря у мистецтві Незалежної України з позиції сучасного прочитання його творів, нового осмислення впливу його творчості на формування теми патріотизму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами
 Магістерське дослідження виконано відповідно плану наукових досліджень, затвердженого на засіданні кафедри режисури Харківської державної академії культури (протокол №__від____р.), а є складовою теми «_____»

Мета і завдання дослідження Нашою метою є аналіз образів сприйняття та методів відображення в театрі, кіно та музиці образу Т. Шевченка та його творчості від часів імперської царської Росії, включно з радянським періодом, до наших днів, відображення нових поглядів щодо трактування теми патріотизму та образу Т. Г.Шевченка в українському театрі та кіно. Формування нових поглядів на творчість та особистість Шевченка — це, так би мовити, створення «сучасного шевченківського канону» [109]. Бо ті погляди, які нав'язувалися російською та радянською «міфологією» мають бути спростовані. «Я думаю, що він (канон)» — говорить О. Забужко, — «уже створюється тими перипетіями української історії, грандіозність яких ми ще тільки починаємо усвідомлювати. Вони вже розморожують Шевченка — того самого, якого більшість запам'ятала зі школи як патріота України, чи співця селянської неволі. Цей бульйон зі старого радянського і пострадянського народницького канону, звісно що, перестарів. Нині, в умовах колосальної історичної напруги, яка приводить в рух, прокидає націю, тексти Шевченка починають звучати без посередництва профануючих літературознавців — прямим голосом кожному в вуха» [Там же].

У зв'язку з поставленою метою робота потребує вирішення наступних завдань:

- Проаналізувати наукові джерела за темою дослідження;
- Здійснити термінологічний аналіз у підході до вивчення проблеми дослідження — вивчення творчості та висвітлення образу Т. Шевченка в Українського культурному, мистецькому інформаційному просторі;

- Простежити у історичні та наукові ретроспективи, зміну концепцій та поглядів на особистість та творчість Т. Г. Шевченка;
- Обґрунтувати аспекти та специфіку відтворення досліджуваної проблеми у різних жанрах мистецтва: кіно, театрі, декламаціях, музиці;
- Визначити сучасні тенденції в процесі розвитку створення «шевченківського канону» в сучасному українському мистецтві.

Об'єктом дослідження є образ Т. Г. Шевченка, патріотичні мотиви його творчості в українському театрі кіно, музиці (культурному та інформаційному просторі).

Предметом дослідження є методи та засоби та художньої майстерності та сценографії, втілені в мистецтві кіно, театру та музики.

Методи дослідження обумовлені специфікою теми і завданнями магістерської роботи. В роботі використані наступні методи:

міждисциплінарний, культурологічний, мистецтвознавчий та театрознавчий підходи.

Наукова новизна здобутих результатів полягає 1) у висвітленні нових форм трактування та втілення творчості Т. Г. Шевченка у сучасній культурі України. В процесі роботи ми намагалися проаналізувати та порівняти наукові та мистецькі погляди на патріотичні мотиви творчості Т. Г. Шевченка, втілені в українському кіно, театрі та музиці України у різні часи. На основі аналізу реалізації у театральному, кіно та музичному мистецтві можливо стверджувати, що творчість Т. Г. Шевченка сміливо можна назвати як Українську Національну ідею, завдяки її актуальності та пророчості через більш ніж 200 років.

Практичне значення результатів дослідження. Впровадження нових форм відтворення «шевченківського канону» у театральному, кінематографічному та музичному мистецтві. Використання здобутих результатів дослідження може бути використано у виховної, патріотичної системі освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були обговорені на засіданнях кафедри режисури ХДАК. Апробація дослідницьких результатів відбулася на Міжнародній науковій конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку»:

Дослідження за вищеназваною темою було викладено у публікаціях М. Щур «Т. Шевченко на театральній сцені в контексті сучасної України»

Структуру роботи складають вступ, три розділи з параграфами, висновки, список використаних джерел з 162 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи 119 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Аналіз джерельної бази дослідження творчості Т.Г.Шевченка в сучасній українській науковій думці.

Ставлення до особистості Т. Г. Шевченка, окрім того, що він був та залишиться усіма, визнаним класиком української літератури, обмежувалося безумовним авторитетом та шкільною програмою. Й часто, той, хто викладав і той, хто вивчав не давали собі ради зрозуміти, хто такий Тарас Шевченко. Десятиліттями митці зверталися до його творів ритуально, виключно до ювілеїв. Його творчість та особистість обмежувалися дослідженням окремої невеликої групи інтелектуалів та літературознавців.

Театрознавець Л. Брюховецька надає вірну оцінку опонентам та шанувальникам творчості Кобзаря: «...один полюс — це ті, кому в голові паморочиться від українофобії, і вони нею хизуються, прагнучи спаплюжити і розтоптати все, що в українській культурі має цінність. З ними, хоч як це не дивно змикаються ті українські інтелектуали, які пишуть українською, але роблять радикальну переоцінку інтелектуально-культурних надбань України: прагнуть все, що не належить до «модернізму», знецінити й віддати в забуття і тому, незалежно від власної волі, працюють на згадану українофобію. Можливо, самоприниженням вони сподіваються привернути до себе увагу. На протилежному полюсі — ті, хто сприймає як єдине ціле українську культурну спадщину, в якій Шевченкові належить провідне місце [16].

Як-то так сталося, що Шевченко постав на повний зріст після його прочитання С. Нігояном на Майдані. Є. Нищук тоді, коли виявилось, що «200-ліття Т. Шевченка збиралися святкувати «совместно», Україна з Росією» [34], точно висловився, що «таке враження, ніби Шевченко повстав, не потерпів цього плану, і в результаті ми отримали Майдан і 200-ліття Шевченка на Майдані» [Там же].

Якщо заглибитися у дорадянські дослідження Шевченкової спадщини, то можна виявити, що «Твори Т. Г. Шевченка на історичні теми, його національно-патріотична тематика цікавила багатьох дослідників» [37]. Починаючи з Івана Франка, який здійснив «глибокий аналіз низки творів Т. Шевченка, присвячених історичному минулому» творчість Шевченка досліджували такі знанні авторитети як «М. Грушевський, М. Драгоманов, С. Смаль-Стоцький, Д. Чижевський та ін..» [Там же].

«Український і російський літературознавець Ієремія Айзеншток» [Там же], досліджуючи біографію і творчу лабораторію письменника у 1920-1930 рр. «уклав перше коментоване видання «Щоденника» Т. Г. Шевченка та його творів» [Там же].

Український літературознавець, доктор філологічних наук, академік НАН України Григорій Вервес в низці своїх праць щодо творчості Т. Шевченка приділив особливу увагу відношенню його до Польщі, присвятивши цьому питанню книжку «Тарас Шевченко і Польща».

Шевченкознавець та художник Федір Шабала з Кіровоградщини «зібрав кращу бібліотеку в місті — чимало раритетних примірників: декілька дожовтневих видань «Кобзаря», книга М. Полевого (1842 р.), до якої Шевченко виконав ілюстрації» [37]

Історико-національні патріотичні мотиви творчості Т. Шевченка відображені «в розвідках Ю. Барабаша, К. Гуслистого, О. Забужко, М. Марченка, М. Петровського» [Там же] та інших вчених.

У 1957 році вийшла монографія «М. І. Марченка «Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка», в якій автор особливо акцентував на поглядах Т. Г. Шевченка щодо головних подій в історії України» [110].

Дослідження знакових подій в історії України, що стали мотивами наукових робіт, присвячених творчій спадщині Т. Шевченка здійснили «І. Гужвій, Ю. Івакін, Є. Кирилюк, Я. Дмитренко, Л. Коваленко, С. Макагон,

І. Назаренко, М. Новиков, М. Ткаченко, Є. Шабловський, Ф. Ястребов та інші» [110, с.10].

У 1990 році вийшла монографія відомої письменниці та поетеси О. С. Забужко «Шевченків Міф України: Спроба філософського аналізу».

У своїй роботі авторка, що є професором та доктором філософії розвінчує існуючі міфи щодо Т. Шевченка, як виключно селянського та кріпацького поета. Вона доводить, що роль Шевченка не обмежується виключно його поетичними творами, а є пророцькою, філософською та історично надихаючою, особливо щодо долі та значення України.

Роль та вплив творчого насліддя Т. Шевченка на театральне мистецтво України висвітлює мистецтвознавець Г. Липова. «Творчість Шевченка завжди цікавила і приваблювала театр. Тривалий час ставили його драматичні твори. Згодом настав період інсценізацій поезії. Але вже із 60-х років ХХ ст. поступово в центрі уваги опиняються не твори, а сама особа поета, її різні грані, його творча особистість. Він сам цікавить театр набагато більше, а його постать акумулює в собі основні конфлікти епохи, її визначальні ідеї» [72, с.70].

У нашому дослідженні ми спираємось на найбільш масштабний аналіз творчості Т. Шевченка, поява якого, пов'язана зі святкуванням 200 річчя Т. Г. Шевченка у 2014 році. Це знакове для цього дослідження, бо саме у 2014 році розпочалася війна з Росією, яка на нашу думку триває вже декілька століть, хоча й неявно.

Зібрані до 200-річчя Кобзаря збірки та каталоги, описи створюють «Шевченків канон» [48], — «Шевченкіану» [53].

У 2013—2014 роках Міністерством культури України була видана збірка: «Твори Тараса Шевченка на сцені та в кіно» [128] і «Твори Тараса Шевченка на театральній сцені» [129]. У 2016 році Міністерством культури України та Національним інститутом історії України Національної академії наук України було видано Бібліографічний покажчик — збірка «Історична Шевченкіана», яка «постала не тільки, як вислід у науці та літературі, а й як

величезна варіативність рецепцій та осмислень постаті Великого Українця Т. Шевченка на культурному полі політичного українства» [53].

Михайло Драгоманов влучно відзначав, що всі, «хто бравсь писати про нього, перш усього думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба». [Там же].

«Над бібліографуванням шевченкіани працювали українські бібліографи та літературознавці В. Дорошенко, Ю. Меженко, М. Ясинський, І. Бойко, Ф. Сарана, фахівці Всенародної бібліотеки України (ВБУ) (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), Українського наукового інституту книгознавства та інших установ» [53].

Бібліотеки різних регіонів України створювали каталоги та описи наукових досліджень щодо біографії, творчості Т. Шевченка та його творів [37]. Театральні та музичні бібліотеки збирали та систематизували перелік й розбір театральних спектаклів за темою вивчення насліддя Т. Шевченка та його особистості.

В Інституті проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України була видана монографія Ірини Зубавіної «Кінематограф Незалежної України: тенденції, фільми, постаті [51].

Шевченковому генію присвячували увагу сучасні науковці: О. Забужко у монографії «Шевченків міф України: спроба філософського аналізу» ще у 1997 де з'ясовує «у чому все-таки причина дотеперішньої загадкової абсолютності постаті Шевченка в українській духовній культурі? На який образ-себе запрограмував він Україну своїм міфом, у культурі Нового часу типологічно найближчим до кантівського? Які метафізичні смисли земної історії чаяться зашифрованими в Шевченковому тексті, коли підходити до нього з ключем не тільки християнської філософії та європейського романтизму, а й традиційної української демонології? Чи існує в історії «національна» версія християнської есхатології — колективного гріха й колективної покути?» [48, Передмова].

Проаналізувавши ці тези складається враження, що на питання поставлені у них може дати відповідь підсумок та аналіз різних поглядів, трактувань та «прочитань» особистості Т. Шевченка та його творів майстрами театрального, музичного, кіно- мистецтва: режисерами, акторами, музикантами та постановниками. В цьому я бачу суть цього дослідження.

Постановки до Шевченкового ювілею умовно можна розділити на три групи. Перша група це — постановки власне творів Т. Шевченка: як приклад, — у 1920 році Лесем Курбасом «Гайдамаки» (*Додаток А, Фото 4*), і єдиної незавершеної п'єси «Назар Стодоля». В подальші роки збільшується кількість драматичних постанов на твори Т. Шевченка. Друга група — інсценізації віршів та поем. Третя — це вистави про життя великого Кобзаря, які спиралися на листи, щоденники, твори та спогади його сучасників [128].

У інформаційному просторі України на той знаковий час (2014 р.) є відомості про кінематографічні твори, що були відреставровані та зібрані до колекції, яку видав Національний центр ім. Олександра Довженка.

До колекції увійшли наступні стрічки:

1. «Тарас Шевченко» — перший український біографічний фільм про Тараса Шевченка режисера Петра Чардиніна 1926 р., 120 хв.
2. «Тарас Шевченко» — соцреалістичний фільм Ігоря Савченка, 1951 р., 115 хв.
3. «Наймичка», 1963 рік, 87 хв.
4. «Сон» Володимира Денисенка (1964)
5. «Тарас Шевченко. Спадщина», 1994 рік, 55 хв.
6. «Тарас Шевченко. Надії», 1995 рік, 55 хв.
7. «Дві долі», 2007 рік, 30 хв.»

До цього списку можна додати 4-х серійний документальний фільм, що був створений режисером, журналістом Юрієм Макаровим у рамках його особистого спецпроекту «Мій Шевченко».

«Власне, в усі часи світоглядно-мистецьке протистояння довкола Шевченка було гострим. Варто задуматись, чому кожен час актуалізує

Шевченка, як митця і, як особу? Здавалося, досліджено кожен день, кожен твір, — але горизонти пізнання продовжують розширюватися, і сьогодні більш ніж очевидно, що потрібні нові інтерпретаторські підходи до його творчості, глибший науковий аналіз» [15].

1.2. Підходи та методи дослідження

Відповідно до мети та завдань магістерської роботи з дослідження новітніх підходів до відображення творчості та особистості Т. Г. Шевченка у театральному, кіно та музичному мистецтві України суттєво використання міждисциплінарного підходу, оскільки тема роботи стосується різних галузей гуманітарних дисциплін.

Дослідження базується на *мистецтвознавчому підході*, бо торкається різних сторін біографії, творчості Т. Шевченка, як художника, поета, громадського діяча, філософа.

«У житті і творчості Т. Г. Шевченка чільне місце займало вивчення культурної та мистецької спадщини українського народу. Упродовж усього життя Великий Кобзар цікавився пам'ятками архітектури і мистецтва, що яскраво відбилася в його літературній і художній спадщині» [1].

Відповідні аспекти особистості Т. Шевченка та його творчості розглядаються у взаємозв'язку з історичним розвитком України, як у складі російської імперії, так і у зв'язку з майбутньою Незалежною державою. Тому, *культурологічний підхід* реалізується в аналізі впливу творчості Т. Г. Шевченка в культурно-історичному контексті на культурний розвиток української свідомості та громадянського становлення Української держави, особливо під час повномасштабної війни з екзистенційним ворогом України — Росії.

Мистецтвознавчий підхід вважається важливим у дослідженні театрального, кіно та музичного мистецтва у їх сценічних та кінематографічних формах, що застосовуються у відтворенні творчості

Т. Г. Шевченка та його образу у відповідних мистецьких формах. У межах мистецтвознавчого підходу для опису художньо-образної складової театральних вистав, кінострічок та музичних інтерпретацій було використано методи семантичного, семіотичного аналізу мистецьких форм.

Історико-культурологічний та історико-філософський підходи, на які спирається дослідження, надають можливість вивчення та аналізу зразків культурної спадщини Т.Г. Шевченка в історичному вимірі 3-х століть — XIX, XX та XXI. Дослідження творчості Т. Шевченка у історичній ретроспекції надає можливість показати його творчий та філософський геній, що виявився у його далекоглядності, пророчості щодо Української ідентичності та державності. Аналіз зацікавленості до його творчості і особистості протягом XX та XXI століття дозволяє припустити його масштабний вплив на суспільну та культурну думку українського суспільства. В руслі цього методу стає можливим відстежити зміни та тенденції у мистецтві України під впливом такої особистості як Т. Шевченко, використовуючи *інтеграційний метод*.

В межах мистецтвознавчого підходу були використані: *метод аналізу театральних постанов, кінострічок і музичних інтерпретацій творів Т. Шевченка; метод аналізу впливу творчості Кобзаря на суспільну думку сучасного часу; метод компаративного аналізу, задля простеження тенденцій у змінах поглядів науковців та митців щодо значення такої фігури, як Т. Шевченко в культурі України.*

Важливо зауважити, що в процесі дослідження шляхом вищезазначених методів виявлено нові тенденції розвитку театального, музичного та кіно мистецтва України, що пов'язані з загальними змінами у розвитку суспільної думки України, в процесі становлення України, як незалежної держави: відновлення та поглиблення впливу європейської та світової культури, розвитком інформаційних технологій, що надають можливість бути у суспільному та культурному просторі європейської та світової культури.

У межах компаративного та мистецтвознавчого підходів з'ясувалося, що «період розвитку мистецтва, пов'язаний з рішучим запереченням реалізму, особливо натуралізму. Поступово митці приходять до відмови від самої ідеї наслідування дійсності» [72]. І це знаходить відгук у пошуках нових видів ознайомлення з особистістю Шевченка та його творів; дозволяє розширити засобами мистецтва погляд на цю особистість, спростувати міфи, що заважають по-справжньому усвідомити масштаб цієї особистості.

«Мислення епохи модерну, що вирізнялося суб'єктивізмом» [Там же] та відображенням виключно об'єктивного розвитку подій змінюється відображенням, де «у центрі твору стає авторське «Я» (нерідко автор є одночасно і героєм твору) [72]. Таким чином з'являються такі постанови Шевченкових творів, де можливо поєднання фактів його біографії, його поезій та роздумів митців над його життям та діями, бажаннями та передбаченнями. В режисурі намітилася тенденція — звертаючись до автора, «ставити не окремий твір, а «всього письменника» — його спадщину, весь комплекс притаманних йому тем і ідей» [Там же]

Відомо, що до 90-х років минулого століття у руслі «зростання уваги до внутрішнього світу особистості ... театр більше цікавить сама постать Шевченка, ніж його твори, особливо драматичні, проблематика яких локалізується в певному сюжеті, а тому вони не завжди репрезентують увесь спектр ідей, притаманний його доробку» [72].

«Позбавлення хронологічної, суто біографічної побудови вистав за Шевченком» [Там же] надає можливості глядачу разом з постановниками вистави «міркувати не лише над фактами його фізичної біографії» [72], а й духовним життям. У постановках таких як «Шлях» Харківського театру, що була поставлена за п'єсою О. Беляцкого та З. Сагалова, «Сон» у постановці П. Ластівки «відбувається художнє переосмислення — переклад фактографії на нову мову поетичних метафоричних мистецьких образів та символів» [72].

В руслі сценографічного методу реалізується прийом «вільного монтажу епізодів, що являли собою спонтанну течію спогадів-марень» [72].

Наприклад, у той же постановці «Шлях» «образ поета розщеплюється на кілька: Хлопчик (малий Тарас), Солдат (теж Шевченко), Старий солдат, Шевченко-Поет» [72, с. 216]. Вірші Шевченка, як «потік свідомості» [Там же] супроводжують хід вистави, як ліричні монологи героїв.

Мистецтвознавчий підхід реалізується у поєднанні сюжетів творів з біографічними реаліями життя Т. Шевченка.

1.3. Визначення основних понять та їх термінологічний аналіз.

В роботі над аналізом кінематографічних та театральних творів за темою використовуються такі терміни як патріотизм, українська сценічна культура, сценічні інтерпретації, інсценізація, метод «перетворення» — що став у 1920 році ознакою, створеної українським режисером-новатором Лесем Курбасом, театральної школи; зоровий образ поем Шевченка, сценічне оформлення, музична композиція та музичне рішення вистави — бо музика є невід’ємною складовою кіно та театрального мистецтва. Також, слід зазначити, що у сучасному мистецтві України з’явилися особливі музичні інтерпретації за творами Т. Шевченка, такі, як перекладені на музику «Шевченкові псалми» Валентина Сильвесторова, «І мертвим, і живим...» — музична композиція Сестер Тельнюк на вірші Т. Шевченко. Поява нового жанру вистави-роздуму, у якому особливо розкривається творчість та особистість Т.Шевченка.

Після масштабних досліджень з’явилися такі терміни як «шевченківський канон», впроваджений О. Забужко, ««Шевченкіана» — зібрання, сукупність творів літератури і мистецтва, пов’язаних із життям і творчістю Тараса Шевченка» [118].

Більшість вистав з «Шевченкіани», так надалі ми будемо іменувати усі мистецькі проекти, присвячені особистості Т. Шевченка та його творам.

Протягом багатьох років музично-драматичні театри, що здійснювали досить регулярні постановки за творами Т.Шевченка, — були ті, що носили ім’я Шевченка — Харківський державний академічний український

драматичний театр ім. Т. Шевченка, Черкаський обласний державний український музично-драматичний театр імені Т. Шевченка, Тернопільський державний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка, Волинський обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка, Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка та Київський державний академічний театр опери і балету УРСР ім. Т. Г. Шевченка, які вважали своїм обов'язком звертатися до творчості патрона.

Найбільш дослідженими були інтерпретації за творами Т. Шевченка в українському театрі другої половини ХХ — на початку ХХІ ст. В роботі подається аналіз найбільш знакових, етапних вистави за творами поета, що можна кваліфікувати як патріотичні. Хоча уся творчість Кобзаря, навіть ті твори, що стосуються його особистих переживань проникнуті любов'ю до України.

Так склалося, що після 2014 року, Т. Шевченко, — коли зазвучали його вірші на Майдані, — виходить з тіні шкільної програми та того образу, що склався і починає захоплювати культурний, театральний простір України. Театральні митці починають висвітлювати не тільки поетичні його твори, такі, як поема «Гайдамаки», «Назар Стодоля», «Великій льох», але й з'являються різні трактування його образу, що створюють особливий «Шевченків канон» [48].

В цей час було виявлено «стильові, світоглядні засади театального мистецтва [72, с. 70].

Постановники активно використовують новації, що були запроваджені видатним українським режисером Л. Курбасом, і суто українські феномени народної творчості, такі, як український вертеп, містерії, міраклі, декламації, що склали основу театральної культури України, починаючи з часів скоморохів та мандрівних акторів.

Вперше інсценізацію історико-героїчної поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» створив режисер та драматург Лесь Курбас. У цій постановці

втілились усі попередні режисерські шукання Леся Курбаса. Прем'єра вистави відбулася у 1920 році і пройшла з винятковим успіхом. У театрах, керованих Лесем Курбасом, «Гайдамаки» ставилися з 1920 по 1930 рік. Презентоване видання вийшло у 1926 році у серії «Театральна бібліотека» (Додаток А, Фото 5). Записав інсценізацію актор та режисер Василь Василько.

«На українському кону вперше було здійснено новаторську постановку, яка втілила Курбасові принципи синтетичного театру. Вистава справді вражала силою синтезу мистецтв. Задіяні були всі виражальні засоби й усі види мистецтв (образотворче, музичне, хореографія, пантоміма, світлопис тощо), об'єднані режисерською волею та задумом цього легендарного спектаклю. Критики звертали особливу увагу на музику композитора Рейнгольда Глієра та зоровий образ художника Анатолія Петрицького, які втілювали нові режисерські підходи до музичного та сценічного оформлення в структурі сценічної дії». [70].

Тема патріотизму є однією з головних у творчості Т. Шевченка. Патріотизм, як громадянське почуття любові до своєї Батьківщини, є головною лінією творчості Кобзаря. Ним пронизані усі твори Т. Шевченка, — мотиви, які були сутністю його життя та творчості. За любов до рідної мови, до рідної землі Т. Шевченко потерпав від влади, владноможців, та інших несвідомих громадян імперської Росії. Жертвою своєї Батьківщині була його діяльність у Громаді та майже усі його твори. Ми знаходимо у його творчості, яка, безсумнівно, була пророчою, програмною: й оцінки сучасних процесів і перелік необхідних дій. Патріотичне відчуття Т. Шевченка реалізовано у багатьох театральних, музичних та кіно-постановах сучасних митців.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проаналізовано загальні наукові підходи та методи, щодо дослідження теми патріотизму у творчості Т. Шевченка;

Висвітлені специфічні терміни, що характеризують напрями досліджень постановки творів Т. Шевченка на театральній сцені та у кіно і музиці.

Окреслені загальні етапи та специфіка відбиття теми патріотизму у театральних, кінематографічних та музичних інтерпретаціях за мотивами творчості Кобзаря.

Встановлені загальні аспекти впливу особистості Т. Шевченка та його творів на становлення національної свідомості українського суспільства Незалежної України.

РОЗДІЛ 2

ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

2.1. Історіографічний аналіз підходів щодо відтворення образу Шевченка та його героїв у кіно та на театральній сцені України.

«У чому все-таки причина дотеперішньої загадкової абсолютності постаті Шевченка в українській духовній культурі?» [48] — одне з таких запитань ставить у своїй фундаментальній праці «Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» провідна українська авторка та поетка Оксана Забужко. І здається дуже важливим відповісти чому, 200 років потому, Т. Шевченко зі своїм «...поховайте та вставайте, кайдани порвіте,...і вражою злою кров'ю землю окропите...» [147] залишається найсучаснішим та пророчим у ці наші злі, «для України милій», часи.

О. Забужко ж у інтерв'ю виданню BBC-NEWS Україна стверджує: «Шевченко постійно присутній в українському інформаційному культурному полі — полі, я б сказала, колективного несвідомого. Він постійно присутній, незалежно від того, говоримо ми про нього чи ні. Він — у кодах національної пам'яті. Це не містика. Шевченко тут, Шевченко з нами і пора прочитати і зрозуміти те, про що він говорив і попереджав український народ» [109].

Коли передивляєшся фільми або постанови радянських часів, якщо вони не зроблені такими творцями як Л. Курбас та йому подібними, неможливо не помітити, що прочитується, так би мовити «між строками» твору, — це поряд з акцентуванням на його кріпацьке походження — пієтет до образу особистості Т. Шевченка: він вишуканий, красивий, вдягнений за модою тих часів (*Додаток А Фото 7*). Це стає зрозумілим, якщо переглянути історію взаємин між Україною та Росією впродовж всіх часів. Це ставлення до Т. Шевченка та всієї України і її культури, як до частини своєї колоніальної спадщини. В радянські часи Шевченко вважався власністю радянської, російської культури — і це теж прочитується при перегляді

стрічок радянських часів та з всіх екранізованих або поставлених на сцені радянських творів. Між тим, а може й навмисно, «між тими ж самими строками», «прочитується» як мантра: кріпак, страждаючій кріпак, не вільний, панська власність, мужик, селянин, селюк, підданий Царя-імператора і тощо).

Дослідник Шевченкової спадщини у кінематографії Лариса Брюховецька зауважує: ««Прикро, але до останнього найбільш виразним екранним відображенням Шевченка залишалися багато у чому брехливі, вульгарні і наповнені ідеологічними маніпуляціями радянські фільми» [16].

Але, здається, не все так погано було в українському кінематографі, бо ми й тоді мали кіностудію О.П. Довженка та Одеську кіностудію.

Знаковою стрічкою в українському кінематографі є стрічка режисера Володимира Денисенко у 1964 році «Сон». Цей фільм було зроблено до святкування 150 річниці дня народження Кобзаря, коли масово почали з'являтися витвори мистецтва та культури до цієї події. Назва та зміст цього художнього твору нагадує та перегукується з шевченковою поемою «Сон». Відомо, що сценарій фільму був запропонований українським громадським діячем, поетом, журналістом, першим головою Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка Дмитром Павличко. Цей твір у мистецьких колах України визначають «абсолютно досконалим твором, який показував формування особистості молодого Тараса Шевченка», його звільнення з кріпацтва, його відносини з царем та друзями-митцями, біль за невільних рідних та Україну. І у цьому фільмі, у ролі Шевченка, яку виконав студент Київського театрального інституту Іван Миколайчук відчувається шарм, що був притаманний постаті молодого художника і поета. Іван Миколайчук зі своїми здібностями актора-мислителя, «актора від Бога та дару перетворення в іншу особистість» [15] сприяв великій удачі цій стрічці. Шевченко (І. Миколайчук) був за словами Д. Павличко «справжнім українським типажем» [Там же].

Образ Тараса Шевченка, як яскравої особистості не міг не привернути уваги радянського, потім й українського кінематографа. Його екранні біографії склали колекцію в історії українського кіномистецтва («Тарас Шевченко» П. Чардіна, «Тарас Шевченко» І. Савченка, «Сон» В. Денисенка).

Не можливо обійти увагою екранізації та постановки творів Шевченка, хоча вважається, що вони «менш гучні, проте також цікаві».

Перша відома екранізація за творами Т. Шевченка була стрічка 1911 року — екранізація поеми «Катерина» (режисер-постановник Чеслав Сабінський). Режисер у своєму баченні твору підійшов дуже ретельно до достовірності відображення побуту та культури українського середовища, «з увагою до етнографічного забарвлення» [6]. Відображуючи реалістично українське побутове життя «режисер намагався уникнути «малоросійщини» і «театральщини», а щоб досягти реалістичності, знімав на натурі (оператор Ж. Мейєр), використовував етнографічний матеріал, аби показати народний побут. Щоправда, це призвело до захоплення «місцевим колоритом»; а на «оперність» масових сцен з картинними позами і пишними строями хибуватимуть і наступні екранізації Шевченка. Стрічка була досить популярною в глядача [40]. Знову звернутися до «Катерини» пробували на початку 1940-х: на Київській кіностудії почали готувати стрічку за мотивами поеми; зйомкам завадила війна, пропав і сценарій Миколи Бажана». [9].

З біографії Т. Шевченка відомо, яку роль у його житті відігравав театр. Близьким другом Шевченка був видатний майстер театру М. С. Щепкін. Сам Шевченко працював у театрі як художник. У своїх щоденниках Т. Шевченко надавав глибокі оцінки драматичних творів, що ставилися на сцені театрів того часу. Він аналізував гру акторів, репертуар окремих театрів. З цього можливо зробити висновок, яку роль відігравав в житті Т. Шевченка театр. Тому, можливо й припустити, що він мріяв про постановку своїх творів таких, як Гайдамаки, Назар Стодоля, Катерина та інших на сцені українських театрів.

І, здається його земляки та нащадки виправдали його ймовірні бажання, на мою думку, але за обмежених обставин колоніальної залежності це було важко здійснювати.

До творчості Т. Шевченко та образу його особистості, частіш за все, зверталися, як було зазначено раніше, виключно до історичних дат або ювілеїв.

Насліддя Т. Шевченко, як й інших великих класиків української літератури (Леся Українка, Іван Франко та інші), про що постійно нагадує письменниця О. Забужко, — досі недооцінене. Також, до творчості Шевченко за логікою повинні були б звертатися театри, що носили його ім'я. Але наприкінці ХХ та на початку ХХІ сторіччя за недоцільністю тема Шевченка була не актуальна. Так, на сцені Харківського театру української драми ім. Т.Г. Шевченко репертуар за творами Шевченка було презентовано однією п'єсою «Назар Стодоля» і тільки у 30-х роках минулого століття, коли театр «Березіль», створений Лесем Курбасом, який пізніше був страчений радянською владою, отримав ім'я Шевченко. І в тому виявилось глибоке лицемірство та невігластво влади, під «окупацією» якої знаходилася Україна.

«Єдина п'єса Т. Шевченка, що дійшла до нас у повному обсязі, це «Назар Стодоля» — твір, сильний своєю емоційністю та гострий за тематикою. За життя автора на професійній сцені п'єса не ставилася, хоча Тарас Шевченко цього дуже прагнув. А от у наступний історичний період вона стала знаком становлення національної сцени: у 1875 році її презентував у Єлисаветграді (нині Кропивницький) артистичний гурток під проводом Марка Кропивницького (предтеча майбутньої «Трупи корифеїв»). Відтоді «Назар Стодоля» закріпився на вітчизняній сцені. Театри часто ставлять його й безвідносно до шевченкових ювілеїв. П'єса надає театрові доволі широку територію для жанрових трактувань — від драми до лубка» [38, 71].

Прем'єра вистави «Гайдамаки» у Харкові була присвячена до шевченківських днів і орієнована була на театр, що до того мав назву

«Молодий театр», а на час прем'єри, разом з режисером, увійшов до складу колективу Харківського Державного українського театру ім. Шевченка (Режисер Олександр Загаров). Труппа Леся Курбаса увійшла на паритетних засадах [70]. Описані Шевченком та інсценізовані на українській сцені двома талановитими режисерами події Коліївщини стали оспівуванням повсталого українського народу, його волі до свободи та «боротьби проти соціального й національного гніту, мужність і душевну красу» [Там же].

Здійснена за принципом синтетичного театру, впровадженням Лесем Курбасом вистава вирізнялася, мінімальною кількістю знакових речей: «бідними» сірими декораціями: на сцені — «станок, що тягнувся з куліси в кулісу. З такої ж сірої ряднини були й прості селянські свити десяти жінок, так званих Десяти слів поета [Там же].

Яскраві головні персонажі у яскравому народному одязі повинні були виділятися на невиразному фоні сцени, а вдягнені у сірий одяг — негативні персонажі повинні були зливатися з сірими лаштунками сцени. «Композиція вистави складалася з окремих епізодів, поєднаних реакціями Десяти слів поета. Режисер Володимир Галицький згадував: «У центрі станка безперервною стрічкою тягнулися епізоди «Гайдамаків», то у вигляді стоп-кадрів, які швидко змінювали один одного, то у формі драматичної дії» [70]. За композицією вистава дуже нагадує постановку Курбасівського українського вертепу, якому видатний режисер-новатор посвятив частину свого недовгого життя.

В подальшому, українські театри звертаються до постановки поеми «Гайдамаки». Постановка здійснюється за інсценізацією, що створив Лесь Курбас ще у 1926 році. Це стало таким ж самим феноменом, як і українській живий вертеп та одним з визначних витворів українського театрального мистецтва.

«Загалом в історії українського театру нараховується понад 90 постановок поеми «Гайдамаки», як на сцені професійних, так і самодіяльних народних театрів. Але, в останні десятиліття, твору не ставили. Першим

поверненням до «Гайдамак» після великої перерви стало сценічне втілення поеми на сцені Колонного залу ім. М. Лисенка у Києві, здійснене режисером В. Лукашевим та диригентом І. Гамкалом. А в березні 2013 року в Черкасах у рамках Програми Шевченківських днів «Шлях до Тараса» було відновлено постановку відомого твору» [129].

«На початку 1960-х років, у період «відлиги», у мистецтві стає актуальною ідея відродження штучно перерваних естетичних процесів, припинених і заборонених пошуків, театральних експериментів початку століття. Лесь Курбас був одним із творців театального модернізму авангарду в Україні, його шукання були перервані в 1930-х роках разом із забороною цілого художнього напрямку. Серед найбільш значних мистецьких подій того часу — новаторська постановка «Гайдамаків» за поемою Шевченка — легендарна вистава Л. Курбаса 1920 року, яка першою змогла поєднати прийоми європейського сценічного авангарду з українською театальною школою, органічно прищепивши його на український ґрунт і застосувавши для зображення народної війни, що виросла із селянського повстання» [72].

Тому в 1960-х роках, після смерті Сталіна й реабілітації жертв репресій, учасники та самовидці беруться за відновлення його спектаклю. По Україні проходить справжня хвиля постановок «Гайдамаків». «Безпосередні учні Курбаса — головний режисер Одеського театру ім. Жовтневої революції В. Василько і мистецький керівник Харківського театру імені Т. Г. Шевченка О. Сердюк (виконавець ролі Яреми у виставі Курбаса) разом з режисером В. Крайниченком навесні 1961 року намагалися старанно реконструювати монументальне героїко-революційне театральне полотно вчителя» [72,]. Крім Одеси й Харкова «Гайдамаки» ставлять В. Грипич у Львівському державному академічному українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької (1963), Ф. Верещагін у Вінниці та ін. [Там же].

Це були, за своєю суттю, реставраційні роботи. Збагачені досвідом і мисленням наступних епох, постановки продемонстрували аудиторії 1960-х

років нового, не знаного Шевченка — не «дореволюційного», а іншого, більш модерного за світоглядом митця і мислителя.

Для театру й мистецтва загалом це була спроба продовжити розвиток театру з тої його стадії, на якій він зупинився наприкінці 1920-х. Постановки «Гайдамаків» стали помітним культурно-мистецьким явищем і в 1960-х роках.

«На сцені Харківського державного академічного українського драматичного театру ім. Т. Шевченка в цей період режисером В. Крайниченком також була поставлена п'єса «Марина» М. Зарудного, написана за мотивами творів Шевченка. Як і колись «Гайдамаки», вистава була вирішена в умовно-поетичному ключі» [72].

За часів вже пізнього радянського союзу та вже Незалежної України «більшість музично-драматичних театрів здійснювали досить регулярні постановки за п'єсою, особливо ті, що носили ім'я Шевченка — Харківський державний академічний український драматичний театр ім. Т. Шевченка, Черкаський обласний державний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка, Тернопільський державний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка, Волинський обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка, Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка та Київський державний академічний театр опери і балету УРСР ім. Т. Г. Шевченка, які вважали своїм обов'язком звертатися до творчості патрона» [72].

«Львівський національний український академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької також неодноразово за роки свого існування звертався до творів великого поета. За творами Т. Шевченка було створено вистави «Всім'ї вольній, новій» (1988 р.), «Гайдамаки» (1988 р.), «Привітай же мене, моя Україно!» (1989 р.), «Згадайте, братія моя...» (1990 р.) Більшість творів за Т. Шевченком інсценізував сам постановник вистав — н. а. України

Ф. Стригун, які створив разом із сценографом, н. х. України М. Кипріяном» [7].

Роки занепаду нашої держави супроводжувало «повне зникнення відчуття Шевченка» [34]. Так було і в роки до 2014, «а коли почався Майдан, то раптом виявилось, що Майдан — це Шевченко, і весь Шевченко — це про Майдан» [Там же]. Суспільство почало розуміти, про що писав Кобзар, «неважливо — вчили в школі чи не вчили, читали чи не читали, раптом воно все оживає і палає, як вогненними літерами в повітрі виписане, — всі це бачили, всі пам'ятають, як С. Нігоян читав вступ до «Кавказу». «І не в тому річ, що останній Майдан так містично збігся із Шевченковим 200-літтям»... [Там же]. Ювілеї «важливі, бо фокусують суспільну увагу. Це певний тест, маркер, показник того, що ми робимо зі своєю спадщиною, чого ми як спільнота за певний період навчилися, що зрозуміли [Там же].

«Потім, коли почалася «хвиля реваншу й багато розмов про те, як «усталі ат вайни» — і особливо «устали» ті, хто її не помічав і не бачив, — якось, відповідно, і Шевченко знову ніби зник із публічного простору [Там же].

«Формотворчі принципи, що змінюються» [72] протягом десятиліть Незалежної України, «знаходять своє відображення в постановках, обумовлюють відмінності в рецепції образу Шевченка, його суспільних і художніх ідей та впливають на модифікації міфологеми, створеної театром на основі його біографії, творчого шляху, яку можна назвати Шевченковим міфом» [Там же].

І тому, дуже важливо простежити за історією нашої країни у відтворенні образу Шевченка та його творів у сучасному мистецтві Незалежної України.

2.2. Театральні та кінематографічні трактування образу

Т.Г.Шевченка та його творів: Сценографія, творчі мистецькі винаходи

Нові виклики Незалежної України підштовхнули мистецтво країни до нових стилів та методів відтворення театральних вистав, на кіномистецтво та музичну творчість. Мистецтво розгорнулося «на повні груди». А розширення інформаційного простору надало можливість почерпнути нові стилі та імпровізації без цензури та заборон національного характеру, й тим більше під час війни з ненависною Росією.

Більшість українських театрів, і це природно, звертається до відкриття для себе українського генія та пророка, інсценізації його творів. А свобода вибору, що запанувала на теренах Незалежної України дає змогу творчої імпровізації, за допомогою оригінальних сценографій та рішень максимально розкрити творчість цієї багатогранної і талановитої натури.

В радянські часи, хоч і вважали Шевченка здобутком своєї культури, — вони й гадки не мали про масштаб цієї особистості: ні у чому його цінність як поета та символу української свободи та незалежності, не відчували глибокого значення (впливу) особистості Шевченка та його творів.

«Наслідком цих прав і свобод стало більш вільне поводження з драматургічним матеріалом, навіть коли це стосувалося зображення реальних осіб, а не літературних персонажів» [72].

Розвитку мистецтва сучасного часу характерно відхід від реалізму та натуралізму «поступово митці приходили до відмови від самої ідеї наслідування дійсності» [Там же]. І ми спостерігаємо цей процес особливо в наші часи.

«Естетичні пріоритети нової епохи відображають стиль, відомий під назвою «потік свідомості». Він посідає в мистецтві дедалі помітніше місце й характеризується глибоким проникненням у внутрішній світ героїв, оскільки дозволяє наочно розкривати духовні процеси, що відбуваються в них» [72].

Звертаючись до аналізу відтворення образу Шевченка та його творів у Незалежній Україні, здається доцільним знову процитувати письменницю

О. Забужко, яка дуже влучно описала (проговорила) місце та значення Тараса Шевченка у долі сучасної Незалежної України: «Рецепція Шевченка — це взагалі як температурна крива національного здоров'я. Себто по тому, як його читають, чи не читають, інтерпретують, чи дезінтерпретують, відчують чи не відчують, можна визначити стан суспільства» [34].

Й тому, мабуть, так сколихнуло прочитання на Майдані 21-ти однорічним Сергієм Нігояном вступу до поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ» усю українську спільноту, а згодом й мистецьку, що з'явилося безліч постановок, музичних композицій, опер і тощо.

Звернемо увагу на деякі знакові театральні події. У 2014 році, під час Майдану у Київській церкві на вул. Смірнова-Ласточкина зазвучали Шевченкові «Псалми», що їх переклав на музику композитор народний артист України, лауреат Шевченківської премії Валентин Сильвестрів. Композитор й до того неодноразово звертався до творчості Т. Шевченка (Кантата на вірші Т. Шевченка, 1977 р.; Елегія на слова Т. Шевченка, 1996 р.; «Реквієм для Лариси» на слова Т. Шевченка, 1997–99 рр.; «Два Диптихи» на слова Т. Шевченка, 1995, 2016 р.; Псалми на слова Т. Шевченка 2005 року; Чотири триптиха на слова Т. Шевченка 2013–2015 рр.; Пісенспіви на слова Т. Шевченка 2014 р.).

Доречно зазначити, що, так чи інакше, сучасне мистецтво Незалежної України використовує здобутки давньої традиції постановок українського вертепу та новацій, що приніс у театральне мистецтво режисер Лесь Курбас, який у 20-тих роках минулого століття видав статтю «Різдвяний вертеп». З вистави саме за Шевченковими «Гайдамаками» вважається, що в українській культурі почалася нова доба: «вистава мала декілька інтерпретацій, які використовували літературну редакцію Л. Курбаса» [69]. У сучасній постановці «Гайдамаки» на українській сцені використовуються й сирій станок й вбрання героїв, хор, як у інсценізації Курбасової постановки.

«Світоглядним підґрунтям нових мистецьких тенденцій стала ідея внутрішньої свободи і права на особливе власне, оригінальне бачення світу автором. Ці принципи потребують також і нової художньої мови» [72].

Що до підходів та різновиду сценографії, можна зауважити, як змінювалися вони від однієї епохи до другої: «Мислення епохи модерну відрізняється суб'єктивізмом. На зміну об'єктивному розвитку подій у центрі твору стає авторське «Я» (нерідко автор є одночасно і героєм твору). Такі зміни відобразилися на сценографії постановок 60-х, 70-х, років та епохи постмодернізму.

За часів Незалежності України «вистави за Шевченком позбавили хронологічної біографічної побудови» [72]. «Замість короткого огляду життя і творчості глядачеві пропонували разом міркувати не лише над фактами його фізичної біографії, а й духовного життя, причому і фізичне, і духовне трактували як рівнозначні. Ці тенденції знаходять своє відображення в нових театральних постановках» [Там же].

Свій погляд на образ та творчість Кобзаря надали, як столичні драматичні, музикальні театральні колективи, так і театральні колективи різних частин України: від сходу до заходу та від півночі до півдню.

Київський Національний академічний театр ім. І. Франка відкрив свій 95-й ювілейний театральний сезон у 2014 році п'єсою «Назар Стодоля», яка була присвячена не тільки 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, а й українським військовим, що у тому році встали на захист кордонів України від одвічного ворога.

Тема людських взаємин і суспільних відносин, як за часів Кобзаря, так і нині, гостро прослідковується у сучасному житті. Проблеми героїв Шевченкової п'єси «Назар Стодоля» хвилюють і нинішніх українців. Саме тому твір дуже актуальний.

Сумський обласний академічний театр драми та музичної комедії, що носить ім'я Шевченкова друга М. Щепкіна, до свого 80 театального сезону в котре презентує виставу «Назар Стодоля за твором Т. Шевченка, яку вперше

поставили на сцені театру ще у 1933 році і яка «до сьогодні з успіхом продовжує жити на сумській сцені, — яскраве підтвердження того, що твори Т. Шевченка самобутні й актуальні для багатьох поколінь» [17].

Дніпровський академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка надав своє бачення п'єси «Назар Стодоля», який за жанром можливо визначити як детектив завдяки «стрімкому розвитку сюжету і умінню акторів тримати глядача у напрузі впродовж усього дійства» [128]. «Театр неодноразова презентував постановку і столиці, а актори, що грають головні ролі у виставі, отримали почесні звання та відзнаки» [128].

Чернігівський драматичний театр ім. Шевченка створює інсценізацію «Назара Стодоля» і робить її новаторською завдяки оригінальному рішення режисера театру — заслуженому діячеві мистецтва України В. Тимченко, який проводить паралель між п'єсою, написаною у ХІХ сторіччі, історичним минулим та вічними темами боротьби зі злом. «Основна дія історія про Назара Стодоля та його наречену, який розбиває вертеп з царями, Іродом та колядниками. Красиві костюми, великий гурт колядників, чудові голоси та живу музику глядачі сприймають дуже позитивно» [19], — і це свідчить про актуальність постанови.

«Багатогранність прочитання й множинність інтерпретацій» [128] демонструють також і непрофесійні самодіяльні театри, створюючи за мотивами відомого твору «Назар Стодоля» українські вечорниці, обряд сватання, виробляючи самостійно декорації та костюми [Там же].

Більшість вистав з «Шевченкіани» (див. Розділ І), поставлених театральними митцями України вирішені на основі осмислення змісту щоденників, листів і художніх творів Т. Шевченка: п'єс, поем, дум, віршів. На основі різних текстів було створено безліч оригінальних п'єс, як драматичних, так й музичних, а також схожих на документальні драми. У постановках звучить «голос самого Кобзаря, з його поезій, прози, листів і щоденника» [111], а також і оригінальні трактування його творів від імені режисерів, композиторів, балетмейстерів.

«Важливою в цьому контексті є прем'єра вистави Я. Мельничука «Заповіт із майбутнього», у якій яскраво проведено паралелі із твором Тараса Шевченка «Заповіт» і поеми «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні» і «не в Україні моє дружнєє посланіє», презентована Хмельницьким обласним музично-драматичним театром ім. М. Старицького. Основна мета вистави — розбудити в глядача бажання, якщо не полюбити, то хоча б зацікавитись українською історією та літературою. Сюжет спектаклю простий: класний керівник просить старшокласницю залучити батька до постановки п'єси у шкільному театрі. І ось брат і сестра — старшокласники, а тато — театральний режисер, спочатку скептично, беруться за діло. Та потім захоплюються тим, що служить «матеріалом» для шкільної п'єси. Це — заповіт, що його могли б написати нащадкам космічні мандрівники, знаючи, що ніколи не зможуть повернутись додому. У виставі дуже швидко звичні перепалки батьків та дітей відступають на задній план перед заповітом Шевченка [65]. В наш час ця п'єса має важливе значення не тільки для виховання дітей, а й дорослих, бо не всі усвідомлюють уроки історії України та її взаємин з Росією, що й призвело до повномасштабної війни.

На сцені Львівського національного драматичного театру ім. М. Заньковецької народний артист України Г. Шумейко створює виставу «у власній сценічній редакції за творами Т. Шевченка та І. Тогобочного» [12]. Як режисер він надав своє власне прочитання Т. Шевченка «як автора на всі часи. Не змінюючи часу дії, режисер наче простягає невидиму часову нитку аж до сьогодення [Там же].

Захопити та зацікавити глядача найвідомішим твором Т. Шевченка «Наймичка» спромоглися у Львівському драматичному театрі ім. Лесі Українки у постановці з оригінальною назвою «Search: www.МатиНАЙмичкА.com.ua», що створив режисер Г. Шумейко та І. Тогобічний у сценічній редакції Г. Шумейка. Цей твір неодноразово ставився на українській сцені з безліччю «інтонацій та мізансцен, що переходило з однієї сцени на іншу» по всій країні [12]. «Для Г. Шумейка

було важливо прочитати Т. Шевченка як автора на всі часи. Не змінюючи часу дії, режисер наче простягає невидиму часову нитку аж до сьогодення. «Яке б не було століття — доля української жінки у суті своїй не змінюється» [Там же]. І тут Шевченко прочитується, як пророк, і творчість його — поза часом. «У львівській виставі слова Шевченка лунають з уст Юнака, щоб ожити в круговерті сценічного дійства, яке розгортається на майже архаїчній основі» [12]. Сценографія молоді художниці О. Радкевич не має часових ознак, «вона будується на вічних життєвих символах людського буття» [12].

У виставі використовуються образи люди-примари, «що нагадують ляльок-мотанок, які були оберегами ще з поганських часів, привносить віру світла коляда і несе у вир життя Наймичку» [Там же]. Побутові деталі у сценографії цієї оригінальної вистави «мають свою символіку: як крила в руках наймички злітають на мить рушники і опускаються додола, як пута, і, навіть, бочка в руках бондаря в якусь мить символізує Всесвіт» [12]. Критики відзначили хореографію вистави Н. Капшишак. Танок у виставі діє, «як продовження словесних візій.» [Там же]. «Г. Шумейко виводить образ Наймички до найсвітлішого символу любові, його Наймичка — Мадонна, його дійство — спокута кожного перед найдорожчою людиною» [12].

«Свій погляд на творчість Кобзаря висловили у Національному академічному театрі ім. І Франка» [129]. За мотивами відомої поеми «Катерина» художнім керівником театру, народним артистом С. Мойсеєвим здійснено постановки вистави «Така її доля» та «У тієї Катерини...». Головна героїня за силою своєї особистості та харизматичності нагадує героїнь античних трагедій — Антігону та Медею. «Сюжетна основа спектаклю для режисера-постановника та режисера з пластики С. Швидкого стала поштовхом для багатопланового заглиблення у сутність творчості Т. Шевченка, спробою через неординарність образної мови вистави ...наблизитися до вічних питань: у яких муках народжується слово, яке може і піднести і вбити; що перетворює натовп на народ; заради чого людина приходить у цей світ; що робить людину людиною ... і, як зберегти душу й

помисли від руйнації» [129]. Актуальність такого трактування як і замисел цієї поеми не викликає сумніву, бо за одурення, помилкову несвідомість, невірний вибір людина несе покарання, і не тільки людина, а й народ, нація, країна. І це дуже актуальна тематика.

Сценічність та оригінальність театрального трактування творів Тараса Шевченка добре ілюструє інсценізація поеми «Сон». Як і у однойменній кінострічці, театральна постановка базується не тільки на тексті автора. Додатковим матеріалом стають щоденники Т. Шевченка та його листи. Прем'єра такої вистави відбулася у березні 2014 року на сцені Київського театру юного глядача на Липках. «Ця вистава — спроба осмислити життя і творчість Кобзаря» [15].

Спектакль був поставлений за текстом автора композиції і режисера народного артиста України В. Гирича, який «прагнув у своїй виставі не лише відтворити маловідомі сторінки біографії Т. Шевченка, а й наповнити їх глибоким змістом.

Глядачеві подається три образи Кобзаря — юнак, молодий чоловік та зріла людина. У цих образах втілюються різні сторони його особистості: він і сильний, і слабкий, «романтичний мрійник, добрий і іноді навіть злий» [85]. Шевченка грають відповідно віку три різних актори, які «не перевтілюються в нього, керуючись законами психологічного театру, а говорять від його імені. Однак тут немає так званого брехтівського «відчуження». Актори переконливо й емоційно проживають тексти Кобзаря» [Там же]. І різних акторів «поєднує лише ім'я Шевченка» [Там же].

У виставі було задіяне декілька складів, які у сумі налічували майже 60 акторів, «половина з яких виконували по дві, три, а то й чотири ролі» [85]. Постановка була зроблена «у формі колажу, біографічну канву якого позначено було «пунктирно, окремими епізодами: маленький Тарас іде шукати залізні стовпи, що підпирають небо, батько перед смертю ділить майно між своїми дітьми, мовлячи пророчі слова про Тараса; зустріч юного Тараса в Літньому саду з Художником; звертання до Миколи Гоголя;

клопотання княжни Варвари перед графом Орловим про пом'якшення покарання Шевченкові; зустріч зі Семеном Щепкіним у Нижньому Новгороді» [Там же]. Духовне життя поета та інсценізація його поезій поєднані у виставі головною темою творчості великого Кобзаря — «доля України та постаті її мучителів». І знов, як в українській (європейській) вертепній традиції мізансцени вирішені «двоюрусною конструкцією зі сходами» [85]. Така сценографія ставить на меті «концентрувати увагу і виконати драматургічну функцію, позначаючи характер, в тому числі ієрархічний, стосунків між персонажами» [Там же].

Сценографія інсценізації поеми «Сон» вважається універсальною, тобто вона може бути застосована у будь яких виставах, але у цій версії вона має дуже виразні дійства: «на сходах, які стають то містом тортур останньої вцілілої дівчини у знищеному Батуріні, то місцем, де розповідають про свої «подвиги» знамениті ворони з «Великого льоху». Простір верхнього ярусу належить переважно Тарасові Шевченку, який читає свої поезії» [129, с.7]. Його розповідь у поезії співпадає з оповіддю персонажів своїх творів, і таким чином Т. Шевченко «дає їм життя, окремими словами немовби підштовхуючи до розгортання наступних епізодів» [Там же]. «Верхній подіум» [129, с.7] належить і образу самого Кобзаря і його мучителям — царю Миколі і з царицею. Вистава, як і багато театральних інтерпретацій творів Т. Шевченка, використовує не тільки строки з самої поеми «Сон», а й з інших творів Шевченка: «Катерина» та вірш-посвяти М. Гоголю «Як би ви знали паничі...», спогади його, його друзів та біографічні факти життя поета. Вибрані тексти Т. Шевченка, що були використані у постановці «розраховані на підготовленого глядача, і постановники й актори дуже добре його засвоїли» [129, с.7], що сприяло успіху вистави, яка мала «особистісно-емоційну інтонацію» [Там же]. Вирізняє цю інсценізацію і «її пластичне вирішення» [Там же], яке завдяки «сучасній сценічній мові надає продумана й активна пластика, праця акторів та їхня ансамблевність, сценічна єдність» [Там же]. Запропоноване О. Скляренко хореографія дозволила «зробити

кожен образ — окремий чи груповий — індивідуально виразним, вибудувати пластичні рухи кожного з них, з'єднати у смислову й візуальну цілісність» [15].

Вистава стала прикладом для молодого покоління щодо незламної любові до Батьківщини, мужності та стійкості, твердості переконання і віри в Україну. Цю виставу можна сміливо називати як ту, що має безпосередньо відношення до теми патріотизму, яка формується творами Т. Шевченка, і є дуже актуальною в наші воєнні часи.

Як було показано вище, пророчій дар Т. Шевченка не міг залишати байдужими сучасних українських митців. І необхідність «протоптати стежку від Пророка української волі до молодого покоління» [129] стало їх основною метою.

Багато вистав, що висвітлюють образ самого Кобзаря було створено театральними митцями України. Однією з таких вистав є вистава київського Театру української традиції «Дзеркало», що має назву «Полусмак останнього кохання». Постановка була здійснена директором та художнім керівником театру В. Петранюком за власною п'єсою. Усі вистави театру «Дзеркало», як виходить з повної його назви «спрямовані на відродження духовної спадщини українського народу та втілення етнічних і фольклорних образів у музично-драматичних виставах. Задум вистави про Т. Шевченка вийшов після прочитання режисером «матеріалів, пов'язаних з життям і творчістю Т. Шевченка» [129]; і виникло бажання показати Т. Шевченка «як звичайну людину, але, водночас, і як великого генія» [Там же]. І режисер створює виставу, де лише дві дійові особи: Шевченко та його кохана жінка ведуть діалог між собою у то «романтично-ліричній» [Там же], а то й у «емоційно-експресивній» [Там же] манері. Режисер пояснює свій намір таким чином: «Ми наразі шукаємо живого Шевченка, адже бронзовим чи кам'яним його зробили вже давно» [129]. Дуже скромні прості декорації: «столик, стілець, прозора фіранка, інструменти для малювання» [129] не відволікають глядача від сенсу діалогу, а «допомагають зануритися в атмосферу» [Там же]

тогочасного життя Шевченка та його стосунків. Актор, що виконував Шевченка наголошує: «Я переживаю роль Шевченка, як свою долю, яка вкладається у візерунок і силует нашого пророка, який є дзеркалом нас усіх і нашої української нації загалом» [129]. Він підкреслює, що усі історії з Шевченкового життя в нього співзвучні і «викликають в його серці відгук, який він шукав усе життя» [Там же].

Дуже цікаво, митці намагаються ставити вистави про Шевченка та за Шевченком у більшості для молодшої генерації нашої країни. І це доречно, бо саме за молодим поколінням створення нової держави Україна, про яку, мабуть, мріяв Т. Г. Шевченко. Так режисер, викладач Київського національного університету театру, кіно та телебачення ім. Карпенко-Карого та Міністр культури України 2014 року Є. Нищук ставить на навчальній сцені театру виставу «Щоденник рядового Т.» за п'єсою О. Гавроша.

П'єса розповідає про часи Т. Шевченка на засланні у солдати, про «солдатчину, жорстокість, та всі реалії» [129] перебування там Т. Шевченка, який попри всі випробування залишається там людиною: «як провалюється в спогади, де йому мариться казашка Катя, княжна Варвара і бали, де він читав «Сон».

На сцені зовсім молодий актор (Л. Геляс, 5- й курс), якому вдалося «відтворити на сцені глибокий образ Т. Шевченка, з надзвичайним почуттям гідності, але водночас надзвичайно просту й доступну людину» [129].

Викликають зацікавленість музичне та сценічне рішення вистави: «водевільний стиль, що передає дух епохи кінця XIX — початку XX століття. До участі у виставі режисер запросив музикантів гурту «PoliKarp»» [Там же]. Також у виставі використовуються екранні засоби сценічного мистецтва: «під час дії на великому екрані художники ілюстрували епізоди з життя Т. Шевченка через піщану анімацію» [Там же].

Сучасні театральні постановки, як виходить з огляду попереднього аналізу, поєднують різні жанри театального мистецтва: поєднання зусиль як

режисерів-постановників, драматургів, так і режисерів-хореографів, що створюють оригінальну «пластику» та музичне оформлення спектаклів.

Також свій вклад у висвітленні творчої спадщини самого Т. Шевченка та відтворення його образу на театральній сцені внесли і музиканти та постановники оперної сцени. Тому доречно зупинитися окремо на творчих спробах музикальних, оперних та балетних постановок.

Творчість Т. Г. Шевченка у поєднанні з «образом України — жертівній, героїчній та ліричній була надана глядачеві Хмельницького обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Старицького у драмі М. Кропивницького «Невільник» за однойменною поемою Т. Шевченка» [117]. У виставі, що створена режисером-постановником О. Сторожуком та художнім керівником театру І. Сторожук була запропонована власна оригінальна версія інсценізації «відомих сюжетних колізій» [117] з використанням сучасних сценічних технологій» [Там же]. Неординарність театральної постановки полягала у «поєднанні класичної оркестрової музики з рок-композиціями на слова Т. Шевченка у виконанні гурту «Кому вниз»» [117]. У сценах використовувалась «велика кількість елементів декорації (художник постановник О. Долянець)» [Там же]. Елементи екранних видів мистецтва у глибині сцени відображали битви козаків, «фрагменти національної вишивки та грозову стихію» [Там же] за допомогою мультимедійного екрана.

Театральні критики «підкреслювали, що вистава актуальна викликами, які Україні ставить нинішній час: це захист рідної землі від ворожих зазіхань» [117]. Вони при цьому окреслювали перспективи розширення можливості впливу на глядача, шляхом більшого експериментування, додавши більше жвавих масових сцен, що досягаються екранними видами мистецтва; «нових концептів постановки». [Там же] Ця постановка внесла свій вагомий вклад «подарував глядачам, у непрості часи, власну мистецьку версію Шевченкіани» [Там же].

На сцені Житомирської обласної філармонії ім. С. Ріхтера, в перше в Україні ХХІ століття, силами студентів та викладачів Житомирського музичного училища ім. В. Косенка була здійснена постановка «першої української ліричної народно-побутової опери за однойменною поемою Т. Шевченка «Катерина», що була раніше «створена письменником, композитором та істориком ХІХ сторіччя (1890) М. Аркасом» [11].

Музично-пластичні мистецтва також відкликаються у своїх постановках на творчість Т. Шевченка. Такою спробою стала постановка «пластичної драми «Безсоння» за мотивами творів т. Шевченка Криворізьким театром музично-пластичних мистецтв «Академія руху»» [128]. Вистава була номінована на Національну премію ім. Т. Шевченка та презентована глядачам Столиці України, Придніпров'я та «у Тернополі в рамках фестивалю «Тернопільські вечори». Таким чином, пластична драма криворіжан стала відомою «колегам з театрів Рівного, Івано-Франківська, Коломиї, Львова, Луцька, які спеціально з'їхалися подивитися саме «криворізький феномен» [128].

Постанова театру «Академія руху» під керівництвом заслуженого діяча мистецтв О. Бельського здійснила «несподіваний і новаторський крок — поєднав філософію митця Т. Шевченка з філософією власної театральної школи» [Там же]. Мистецький підхід до популяризації творчості Т. Шевченка у її вирішенні колективом театру було високо оцінено журі фестивалю і вони отримали «три почесні нагороди: «За найкращу режисерську роботу», «За оригінальне прочитання творів Тараса Шевченка» і «За найкраще музичне оформлення»» [128].

Українська мова споконвічно вважалась та презентувала себе однією з найспівучих мов, а її носії — однією з найспівучих націй у світі. За усі важки часи українці співали та створювали музику, яка, як колядка М. Леонтовича, відома всьому світові. Тому не дивно, що українські митці звертаються до творів свого Кобзаря у музичному мистецтві, бо це у своєму поєднанні демонструє силу таланту нашого українського народу.

Музиканти не обійшли своєю увагою як драматичні твори Т. Шевченка, так і поетичні. Прикладом такої вистави є літературно-музична вистава «Гайдамаки», «яка стала унікальним дійством у виконанні Академічної чоловічої хорової капели ім. Л. Ревуцького, заслуженого академічного симфонічного оркестру Національної радіокомпанії України та майстрів художнього слова А. Паламаренка, А. Юрченка, В. Пудченка». [128]

У композиції вистави були представлені «симфонічні і хорові твори композиторів К. Стеценка та Р. Глієра» [128].

Новітніми підходами до театральної дійсності вирізнявся Київській театр «Дах», та створеного на його базі фрік-кабаре «Дах Дотерс», виступи якого з початку 2014 року з'явилися на театральній сцені та на всьому просторі українського Інтернету. Їми захоплювалися молоді глядачі і не тільки. Оригінальні музичні та екранні вирішення презентували дівчати гурту «Дах Дотерс», «поєднуючи одразу кілька стилів (і романси, і «реггі», джас і фанк) у, зокрема, композиціях на слова Т. Шевченка. Кожна пісня — це міні-спектакль» [30]. ««Дах Дотерс» у своїх композиціях використовують набір музичних інструментів, що складається з фортепіано, контрабасу, віолончелі, барабану, гітари, скрипки і різноманітної перкусії» [Там же].

«Твори Т. Шевченка в сучасних театральних постановках справді унікальні й неординарні, здатні на міжнародному рівні розкрити талант, велич і геніальність українського поета» [Там же].

Театрознавці у медіа, розмірковуючи про різновид театрального та музичного трактування щодо популяризації творчості Т. Шевченка зазначають, що «сьогодні висловлювання на цю тему звучать вже щиро, без контурної риторики, без возвеличення ідола; сьогодні всі намагаються бачити в ньому не просто абстрактного пророка, а справжню людину із плоті і крові, котра страждала, любила, творила, жила... Адже не треба створювати собі кумира, і рахувати пам'ятники, треба творити ідеали у серці і душі» [30].

Загально відомо, що, з певних причин, фільмів за творами Т. Шевченка в Україні, навіть за часів Незалежності, не знімалося. Тобто, при усій

ідолізації Кобзаря зацікавленості в екранізації його творів не було. Дослідники кіномистецтва України стверджують, що «50 років Т. Шевченко не екранізувався в Україні. Це фантастичний факт. Був виняток — фільм за твором Шевченка «Капітанша», режисера Б. Квашньова. Але цю картину, датовану 1987 роком, мало хто бачив. Тізер фільму також було представлено в Києві. Окрім тізера, творці мають ще 30 хвилин готового фільму, однак, це лише четверта частина стрічки» [24, 52].

«Позитивні зрушення в царині кіноіндустрії» [128] відбулися теж після Майдану і на початку війни на Донбасі, окупації Криму та Великої війни лютого 2022 року.

На театральній сцені України, як і у кіномистецтві України «на межі ХХ — ХХІ століття, в добу інформаційного вибуху, що стискає простір та прискорює час, екран стає проблемним обширом, де найбільш наочно проявляється зіткнення ідей, вплив художніх течій та напрямків, відбувається діалог традиційної (класичної) культури та її пост класичних, часом доволі радикальних версій» [51].

Україна, що є незалежною, центральноевропейською державою має потужний кінематографічний ресурс. І особливо зараз «набуває все більшої актуальності висвітлення сторінок» [51] вітчизняної історії та культури, «мистецьких набутоків сьогодення» [Там же], знакових особистостей, серед яких безумовно Т. Г. Шевченко.

Українська кінознавця та кіноісторик Л. Брюховецька наголошує: «характерно, що сьогодні, в час тектонічних зсувів в економічно-політичному, культурно-світоглядному житті українського суспільства, інтерпретатори звертаються до Т. Шевченка, як праведника, як етичного взірця» [16].

В умовній суперечці між українськими інтелектуалами, що вивчали особистість та творчість Т. Шевченка існувало дві сили, що виборювали право першості в оцінці Т. Шевченка. І ці сили могли б за допомогою екранізації своїх версій бачення Т. Шевченка надати зробити цей вибір в ту

чи іншу сторону українському глядачеві, а може й, взагалі, формувати глядацьке ставлення за допомогою кіномистецтва.

Існуючий погляд першої сили зводив погляд на Шевченка до суто побутових міркувань: нещасна гнана людина: «не міг влаштувати свого життя — ні кар’єри художника, ні життя особистого» [16]. Існування такого трактування — «знецінення ... змусила мислячу Україну до інтелектуального захисту власних цінностей і власної гідності» [16].

Після такої «дискусії» «ця проблема сколихнула націю» [Там же] і з’являється «низка цікавих художніх і наукових творів: п’єса Олександра Денисенка «Оксана», драматична тетралогія львівського поета Богдана Стельмаха «Тарас», чотирисерійний телевізійний проект Юрія Макарова «Мій Шевченко», і раніше «Шевченків міф України» Оксани Забужко» [16]. І оці погляди та твори могли б стати добрим матеріалом для кіно митців, якими стали для митців театру.

«Кіно українське ще не прочитало повністю Шевченка — ані як особистості, ані його творчості. Але таке прочитання на часі — будемо сподіватися на талановитих екранних інтерпретаторів» [Там же].

2.3. Шевченкові патріотичні мотиви у формуванні культури сучасної України: у кіно, театрі та музиці

«Надто чистими і сильними були почуття Шевченка до України і вболівання за її долю, надто дійовим виклик її мучителям, тому і сьогодні він залишається рятівником нації» [16]

Історична Шевченкіана на початок XXI сторіччя містить «надзвичайно цікавий і вкрай важливий матеріал для національного самоусвідомлення українства [53]. На її основі можливо аналізувати, відстежувати «культурні й духовні підвалини нашого історичного буття» [Там же]. І на базі цих матеріалів розвивати українське мистецтво, створюючи нові театральні, кіно та музичні композиції.

«Недаремно під символічним прапором Тараса розгорталися національно-визвольні змагання низки поколінь українців, обстоювання соціальної справедливості, державної незалежності та національної духовності, врешті-решт існування самої української ідеї» [53].

Володимир Жаботинський у своєму фейлетоні «Уроки ювілею Шевченка пише: «... треба дивитись на нього, як на яскравий симптом національно-культурної життєздатності українства, і тоді треба відкрити ширше очі і добре вдивитися у висновки, які звідси випливають. Ми самі тут на півдні так старанно і так наївно насаджували в містах «обрусливі» початки, наша печатка стільки клопотала тут про російський театр і поширення російської книги, що ми під кінець зовсім втратили з уваги справжню, дотичну, арифметичну дійсність, як вона «виглядає» за межами нашого курячого кругозору. За цими містами хитається суцільне, майже тридцятимільйонне українське море. Загляньте колись не тільки в центр його, в якийсь Миргородський чи Васильківський від'їзд: загляньте в його околиці, до Харківської чи Воронезької губернії (до 1929 року був територією України), біля самої межі, за якою починається великоруська промова, — і ви вразитеся, до чого недоторканим і *безпримісним* залишилося це суцільне українське море» [44].

Як зберігається пам'ять поколінь? — Зараз, з одного боку легше це робити завдяки інформаційним засобам зберігання інформації. Але ж не завжди було так. Пам'ять про події, визначні особистості зберігалася завдяки літописам, згадкам сучасників та, безумовно, засобами мистецтва театру, пізніше через кінострічки та музикальні твори.

«Історична Шевченкіана постала не тільки як вислід науки та літератури, а й як величезна варіативність рецесій та осмислень постаті Великого Українця на культурному полі політичного українства. Ще Михайло Драгоманов влучно відзначив, що всі, «хто бравсь писати про нього, перш усього думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому

на той час було треба, та глядячи на те, перед ким говорилось про українського кобзаря» [53].

З творів української культури минулого століття залишився спомин про Т. Шевченка виключно як художника, поета, що був перш за все борцем, патріотом. І усі його твори та витвори мистецтва за його творчістю перш за все трактуються як патріотичні. Подолати стереотипи ставлення до особи Шевченка є основна мета сьогодення. Хоча ніхто не буде сперечатися, що він був патріотом своєї країни та її народу. І його насліддя ще й досі є стимулюючим, надихаючим на захист України.

Тому не дивно, що першою декламацією на Майдані 2014 року стали строки Т. Шевченка, що прозвучали з вуст першої жертви ворожої снайперської кулі — Сергія Нігояна. «Шевченко адресувався, зрештою, не лише українцям, його послання мають універсальний зміст, бо, в кінцевому підсумку, головне, чого він учив своїх співвітчизників – це відрізнити добро від зла. А саме про це сьогодні йдеться. «Неприйняття вірусу зла» [109].

Дивно, як сталося, що доленосний Український Майдан співпав з 200-річчям з Дня народження великого Кобзаря. Письменниця Оксана Забужко, у зв'язку з тим нагадує: «Для чого взагалі існує класика? Тим більше, геніїв отакого масштабу. — Це дуже і дуже довготермінові програми національного розвитку на століття наперед, і тут впору пригадати, що столітній ювілей Шевченка у 1914 році теж збігся з переломним моментом історії: він на півроку випередив початок першої світової війни і супроводжувався студентськими заворушеннями в Києві. Шевченко постійно присутній в українському інформаційному культурному полі — полі, ... колективного несвідомого. Він постійно присутній, незалежно від того, говоримо ми про нього чи ні. Він — у кодах національної пам'яті. Це не містика. Шевченко тут, Шевченко з нами і пора прочитати і зрозуміти те, про що він говорив і попереджав український народ» [109].

Тарасу Шевченку ніколи не було однаково за Україну. І кожним рядком, ніби молитвою, заповідає це робити всім українцям. Він оспівує

простих селян, возвеличує їх душевну красу, працелюбність. Він любить природу рідного краю. В цьому всьому й проявляється патріотизм митця. Чи не всі шевченкові герої — це люди, кровно пов'язані з Батьківщиною й між собою. Патріотичні ідеї Кобзаря передалися згодом у творчості талановитих письменників української літератури — Івана Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, Марка Вовчка та інших.

«Патріотичні мотиви в поетичних творах Тараса Шевченка пронизують кожен рядок. Він був справжнім борцем свого народу. Адже, мало хто в світовій історії з таким ж запалом захищав незалежність своєї батьківщини, свободу кожного українця. Робив це Тарас Григорович і словом і ділом. Його твори підіймали народ, спонукали до дій. Найвідомішими патріотичними поезіями стали «Мені однаково, чи буду», «І мертвим, і живим», «Заповіт» та багато-багато інших» [110, с.10].

Мистецтво театру кіно та музики, яке вимагає велику кількість зусиль та витрат, «зверталось до Шевченка в часи найбільшого свого піднесення» [16], як показав наш Майдан 2014 року. Бо мистецтво, — саме воно, яке «має вагомий арсенал засобів і розвинуту мову, зможе якщо не відкрити генія, то бодай наблизитись до нього» [Там же].

Мистецтво виграє значну роль у «переосмисленні духовного стану суспільства в переломні моменти його розвитку, при руйнації старої і розбудови нової системи цінностей. В даних умовах важливе дотримання спадкоємності й забезпечення розвитку системи духовних якостей кожного елемента суспільства» [21]. Патріотизм у системи цінностей українського суспільства відіграє, якщо не головну, то провідну роль у системі цінностей нашого народу та Держави, бо є запорукою існування Держави і українського народу, рушійною силою у боротьбі за державу та обстоювання демократичних цінностей.

У цьому дослідженні ми намагаємось визначити роль і місце нашого Кобзаря у героїко-патріотичному та виховному впливі мистецтва: театру, кіно та музики.

«Героїко-патріотична тематика у творчості Т. Г. Шевченка — це духовний скарб народу» [110, с.10]. Т. Шевченко своєю творчістю не тільки описує трагічне минуле та покріпачений народ і його боротьбу, але ж і «нагадує сучасникам і нащадкам про славу українського народу, його боротьбу за своє соціальне і національне визволення, що нині особливо актуально» [110, с.10].

Україна перебуває на шляху захисту свого суверенітету та розбудови демократичної держави в умовах війни вже протягом майже 10 років, тому й творчість Шевченка, як завжди надихає та підтримує у ці важкі дні. Митці теж долучаються до цих процесів у своїй творчості постановками спектаклів та створенням кінострічок за мотивами Шевченка, які розкривають суть шевченкового патріотизму.

«Тож, саме сьогодні ґрунтовне, різнобічне вивчення творчості Т. Шевченка через різноманітні мистецькі форми й інтерпретації» [129] допомагають у захисті та розбудові нашої держави.

Надихає на дії усіх, «хто відчуває себе» [Там же] громадянином та патріотом одна з знакових поем Шевченка «Великий Лях», інсценізацію якої підготував Київський Театр Завальнюка «Перетворення». Це однойменна містерія — Великий Лях, що зроблена за «актуальною, новаторською поемою Т. Шевченка, в яку він вклав глибокий національно-політичний і містичний» [129] сенс. «Це гостра сатира на політику Росії, викриття злочинів, скоєних» [89] цією країною проти України. Режисеру знадобилося два роки задля того, щоб «осягнути глибину змісту цього незвичайного твору, визначити шляхи його сценічного прочитання. На сцені лише три актори — Г. Яремчук, К. Булкін та О. Мотовилова. Центральні дійові особи уособлюють Україну та Росію поза минулого сторіччя, але усі події спроектовано на XXI століття. Виставу поставили у формі суду. З одного боку це ніби пародія на низькопробні шоу, що заповнювали у минулому українське телебачення. А з іншого — режисер підводить глядача до запитання: «А судді хто? Хто вам дав моральне право судити Україну?»»

[89]. В решті решт, «добро перемагає зло. Але останнє пристосовується до нових обставин» [Там же.]. І як ми бачимо зараз боротьба триває й досі. Один з головних акторів вистави К. Булкін так прокоментував дійство: «Це більше ніж вистава, це наша позиція і наша барикада. Хочемо, щоб вона жила і працювала на Україну» [129].

Так і Кобзар через свої твори більш ніж 200 років «працює», страждає, допомагає Україні. Стало звичайним явищем, що митці присвячують свої постановки не тільки Шевченковим ювілеям, а й тим, хто віддав життя за Україну [67].

У медіа підкреслювали, що саме у контексті останніх подій вистави за творами Шевченка та інсценізації за мотивами його життя та текстами його поем та віршів набувають патріотичних сенсів, як ніколи. Вони демонструють молодому поколінню історії «про незламну любов до Батьківщини, про мужність та стійкість, тверді переконання і віру в Україну [138].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Простежено в історичній ретроспективі значення Т. Г. Шевченка та погляди на відтворення у кіномистецтві, театрі та музиці його образу і творчої спадщини.

Проаналізовано різні трактування особистості Т. Шевченка у суспільній думці різних часів: радянського, пострадянського періоду та сучасного воєнного періоду.

Окреслені нові тенденції у поглядах щодо творчості та особистості Кобзаря у воєнні часи сучасної України; нові тенденції відображення Шевченкіані в театрі, кіно та музиці.

Надано аналіз знакових мистецьких проєктів, що були створені українськими театральними та кіно митцями за творами Т. Г. Шевченка та його образу.

РОЗДІЛ 3

ТЕМА ПАТРІОТИЗМУ, ОСОБИСТІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА ТА ЙОГО ТВОРЧІСТЬ НА ТЕАТРАЛЬНІЙ СЦЕНІ І У КІНОМИСТЕЦТВІ НА ТЛІ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

3.1 Т. Шевченко патріот, громадській діяч, воїн або пророк — сучасний погляд

Шевченко, — твердив один з ворогів української нації «зовсім хибно був прийнятий у Росії за речника селянських низів, — насправді «поэзия его интеллигентская и направленческая» [47, С. 303], тобто, пояснює О. Забужко, «і не тому він став в Україні національним поетом, що буцімто заговорив від імені мужика, а тому, що «первый воскресил казачью ненависть к Москве и первый воспел казачьи времена как национальные» [Там же]. Якщо так розуміли Шевченка здавна наші вороги, то чому ми маємо сприймати його так примітивно, як до нього ставилися більшість радянського суспільства навіть українського.

Повернення до творчості Т. Шевченка не є тільки згадування своїх класиків до річниць їх народження, а це — осмислення того, що вони хотіли донести до свідомості майбутніх поколінь України, програмні дії задля виборення своєї незалежності від одвічної імперської залежності: «це привід озирнутися на пройдений шлях, підбити підсумки, осмислити здобутки і втрати ... кожне покоління мусить наново перекладати класику на свою мову» [109]. Шевченко надовго, окрім шкільної програми «був поставлен на паузу» [Там же]. Це відкрило можливість процесу, що дозволів «взяття країни під контроль у форматі гібридної війни» [Там же].

Ми програвали по всяк час у інформаційній війни. І зараз настав час, коли за нашу свободу заплачено кров'ю, повернутися до тих наративів, що залишив нам у спадок великий Кобзар.

Нам нав'язували міф про те, що Шевченко був майже «петербурзький інтелігент» [109], що писав свій щоденник російською мовою, віддаляючи

таким чином Т. Шевченка від України та присвоюючи його особистість та творчість до своєї імперської культури.

А вже «після Майдану, виплила на яв уся ця історія — що, виявляється, 200-ліття збирались святкувати *«совместно»*, Україна з Росією, і в Каневі навіть готували спеціальний вертолiтний майданчик, і всі там знали про цей новий Дiм культури, який будували «для Путiна», бо там 9 березня 2014 року Путiн з Януковичем мали підписувати оцей самий договiр про Таможенний союз — новий «Переяслав». Є. Нищук дуже точно висловився — таке враження, ніби Шевченко повстав, не потерпiв цього плану, і в результаті ми отримали Майдан – і 200-ліття Шевченка на Майдані» [109].

Нам постійно нав'язували версію про «цей штучно склепаний образ «російськомовного iнтелiгента», у якого все, що по-українському, то «селянське», і не так вже й важливе» [Там же].

Вiдкривши Т. Шевченка по-новому, по-справжньому завдяки таким роботам як «Шевченків мiф України: Спроба фiлософського аналізу» О. Забужко, Документальному проекту «Мiй Шевченко» Ю. Макарова на телевізійному каналі «1+1» та iншим театральним та кiнотрактуванням образу Шевченка та його творiв, ми отримуємо не тiльки переосмислення його національної свiдомостi, пророцтв вiдносно майбутнього України, а й надання прямих програмних дiй. «Це має бути питання престижу України як держави. Бо нація — це люди, якi читають тi самi книжки (і не тiльки в школі). Якi формуються на тому самому корпусі текстiв» [109].

Ми звертаємось до мистецтва у часи негод за духовною та моральною підтримкою. І це надає нам можливість простежити той перiод у який жив класик нашої лiтератури та порiвняти iсторичнi умови, у яких вiн творив, і проаналiзувати те наслiддя, яке вiн залишив майбутнім поколiнням українцiв у своїй творчості.

Т. Г. Шевченко народився людиною обдарованою рiзними мистецькими талантами: художнім, лiтературним, і головне — людиною мужньою, з вiдчуттям особистої людської, мистецької гiдностi і великою

любов'ю до своєї України. Уся його літературна творчість, починаючи з поезій, картин та графіки та завершуючи драматичними творами дає нам настанови на наше життя, починаючи від «Заповіту» і завершуючи таким складним для усвідомлення трактуванням «Великого льоху». І тому, у часи негоди, якою для нас стала сучасна Велика війна з одвічним нашим ворогом — Росією, митці звертаються до постановки творів Т. Шевченка на театральній сцені та в кіно, звертаються до інсценізацій на теми його листів, спогадів друзів про його особистість. І ці трактування розкривають його особистість, його погляди, його настанови своєму народові у насліддя нашим сучасникам та майбутнім поколінням.

Театральні та кіно мистецькі проекти стають нашим інформаційним спротивом у війні. Важливо зауважити, що, нажаль, до цього часу, якій співпав з 2014 роком Майдану та початком війни в Україні, — образ Шевченка сприймався монументально, в рамках шкільної програми та обмежувався зацікавленістю лише невеликого прошарку спеціальної наукової спільноти та свідомих українців.

Українське суспільство сплатило кров'ю за неврахування, незнання того досвіду, який нам дістався у спадок від творчості Т. Шевченка та інших класиків української літератури. Ми програвали у інформаційній війні не тільки в нашій країні, а й по всьому світу. Про нас не знали. Але завдяки нашим митцям та постановкам, які були презентовані з початку 2014 року ми маємо можливість усвідомити глибину творчості Т. Шевченка та презентувати себе, як цивілізоване суспільство у світі.

«Талановита людина — талановита в усьому, і якщо геніальний чоловік за щось береться серйозно, то, звісно, воно йому піде! Але малярськими здобутками він не зробив революції, при тому, що був дуже успішним графіком. А от літературна його творчість — цілком епохальні речі» [109].

Твори Шевченка в обмеженому об'ємі завжди були присутні у шкільній програмі, але відчуті їх епохальність, пророчість його думок ми

маємо можливість тільки у зв'язку з проблемами Незалежної України, коли вона вирішила остаточно розірвати зі своєю колоніальною залежністю.

Значимість особистості Шевченка та його літературної спадщини до часів реальної Незалежності України, як вже було зазначено, вивчалися виключно вузьким науковим, літературознавчим товариством.

«Те, що робив Шевченко в літературі, випереджало свій час на добрячих пів століття. В Європі тоді ніхто ще так не писав. Перехід на інтонаційну поетику, на розмовний синтаксис і голосову поліфонію у межах одного рядка, в більшості європейських літератур здійснив авангард, навіть не модерністи! Тому, навіть суто формально, Шевченко досі є неймовірно сучасним. Іван Малкович колись любив влаштовувати квіз: «Хто це написав?». І цитував: «Слова дощем позамивались... І не дощем, і не слова». Абсолютно сучасна поетика! «Кобзар» можна в будь-якій ситуації цитувати, бо річ навіть не так в афористичності, як у якійсь такій абсолютній точності словесного поцілання, на фонетичному навіть рівні. Воно все артистичне, як в імпресіоністів — мазками, точковими ударами, не ллється, а рветься, — так не писали в ХІХ столітті» [109].

Проаналізував безліч драматичних, музикально-літературних та кіно мистецьких проектів, створених митцями України, починаючи з Майдану 2014 року, який співпав з 200-річчям з дня народження Кобзаря виявилась велика зацікавленість, новий погляд на творчість Шевченка і його ролі у становленні самоідентифікації української нації.

Хто такий кобзар — «Кобзар зшиває країну. Шевченко — це про те, як людина конструювала національний космос за цілковитої відсутності матеріалів. Наскільки це було суперкреативно!» [Там же]

Масштаб особистості Шевченка в суспільстві України переоцінюється у зв'язку з Революцією Гідності та сучасної війни, змінюється «шкільне» уявлення про Шевченка, завдяки зверненню уваги суспільства на значимість його творів у національній науковій та культурно-мистецькій думці. Це спонукало по-новому перечитати Шевченка, про що свідчить поява багато

чисельних мистецьких проєктів, яким присвячено це дослідження. «За еквівалентом такого впливу на суспільство — не знаю, чи сьогоднішній поет, хай і бозна-як обдарований, дотягнув би до такого рівня...» [109].

Завдяки таким театральним постановкам як «Великий льох», «Сон», різноманітних варіантів мистецьких трактовок поеми «Катерина», і нових поглядів на особистість Шевченка в інсценізаціях матеріалів шевченкового щоденника, листування з друзями та спогадів сучасників («Рядовий Шевченко», «Полусмак останнього кохання», київського Театру української традиції «Дзеркало», «Ах! Шевченко», Полтавського драматичного театру та інші вистави з «Шевченкіани») сучасники збагачують свій світогляд. І це буде наближати нас до інтегрування у цивілізований світ та надасть можливість вигравати інформаційні і не тільки інформаційні війни.

Звертаючись до аналізу інтерв'ю О. Забужко службі BBC-NEWS Україна: «І ким би взагалі мав би бути умовний «новий Шевченко» для того, щоби виконати оту революційну функцію — змінити парадигму мислення усього народу за одне покоління?» [Там же] — І ми бачимо, як на наших очах, поступово, завдяки театральному мистецтву змінюється погляд та цінність особистості та творчості Шевченка у формуванні не тільки естетики справжньої поезії, а й відчуття патріотизму. «І фактом залишається те, що частиною цієї глобальної цивілізаційної кризи безумовно є криза сенсів» [109] — і на вирішення цієї кризи, як не дивно і трагічно, впливає сучасна війна, яка породжує нові мистецькі проєкти, як і у давні часи, коли війни стимулювали розвиток мистецтв, бо люди шукали у творчості духовної підтримки. «А за сенси, так чи інакше, відповідає, як колись казали, — література і мистецтво, які завжди є довготерміновою програмою і завжди — про майбутнє. ...Ми нині перебуваємо на якомусь такому порозі, коли нам треба розібратися з минулим для того, щоб змогти стрибнути в майбутнє ... зробити «квантовий стрибок»». [Там же]

Усі мистецькі проєкти з «Шевченкіани» так чи інакше стосуються теми патріотизму, і є пророчими, актуальними на довгу скалю; згадаємо і

замислилось, — 200 років з гаком ..., а все актуально. «На Шевченкові можна ворожити як на Біблії.

Та неоднаково мені,
 Як Україну злії люде
 Присплять, лукаві,
 І в огні
 Її, окраденую, забудять... (Т. Г. Шевченко)

І усі сюжети: «І мертвим, і живим, і ненародженим...» і «Кавказ» — вони актуальні зараз» [34].

Твори Шевченка мобілізують, надають розуміння, навчають відрізнити добро від зла, надають сили виживати, боротися — «мобілізують усі духовні ресурси в годину загрози» [Там же].

«Велика людина — це та, яка своїм життям і своїм вибором між добром і злом, зробленим у кожному напружену хвилину своєї біографії — якраз перемагає оце саме тварне, банальне, принижене начало в собі. Нація повинна шанувати своїх великих людей» [34], тому біографія Шевченка, його щоденники і особисті листи знаходять відгук у мистецької, театральної спільноти України з початку війни, з'являються постановки та інсценізації за вищезгаданими матеріалами: «Шевченкова фантастична біографія цілком надається для канонізації» [Там же]...В неї «дуже багато чудесного, збігів, які не просто збіги, а створюють враження, що Бог спеціально опікувався цим персонажем і що якийсь сценарист виставляв йому біографію, в якій зійшлися як силові лінії, центральні духовні сюжети XIX століття — і демократизм, і анти колоніалізм, і націоналізм, ... духовних пошуків ..., які сформували картину світу на 200 років наперед» [34].

Шевченкова система цінностей є «тотально етичною: це повага до людини, любов до людини і любов до добра» [Там же]. Вона виховує через творчість, мистецтво, тим і пояснюється зацікавленість українського театру і кіно, про що свідчить поява багаточисельних вистав та стрічок за творчістю Т. Шевченка та за мотивами його біографії.

В цей час «в ці драматичні дні національно-визвольної війни і відбиття агресії Російської Федерації» особистість Т. Шевченка стає культовою, бо сторінки історії України свідчать, що усі три великі ювілеї Т. Шевченка співпадали з початком Першої світової війни, Другої Світової війни, та нашої національно-визвольної війни (1914 рік — 100-річчя; 1939 р. — 125-річчя; 2014 рік — 200 річчя). «Вдаючись до такого ж художнього образу, 2022 рік буде записаний у паспорт української нації як рік повноліття, тобто остаточного завершення націотворчих процесів» [68].

3.2. Творчі інноваційні тенденції театрального, музичного мистецтва та сучасні режисерські, акторські пошуки відтворення творів та образу великого Кобзаря

Наша війна, як і Друга світова війна, що стала «першим військовим конфліктом, в якому образ і творчість Тараса Шевченка масштабно використовували його учасники. Художники зазвичай намагалися створити проєкцію образу Шевченка та його слів на сучасність. З одного боку, рядки з віршів Шевченка звучали, як заклик до боротьби» [68] воїнів світла, а «гнівні, сповнені докорів уривки адресувалися» [Там же] окупантам. «Через поезію Шевченка культивувався образ помсти загарбникам: «Не втечете, І не сховаєтеся, всюди Вас найде правда-мста» [Там же].

Попри всі трагедії сьогоденної підступної війни, мистецтво України живе та розвивається. Митці не тільки надихають та підтримують своєю творчістю наш народ, але й допомагає своїми коштами, які збирають за покази вистав, війську України.

Одним з глибоких творів Тараса Шевченка на патріотичну тематику, на який на нашу думку слід звернути увагу, — це політична поема-містерія 1845 року «Великій льох». Поема «в алегорично-фантастичній формі осмислює історію України в її основних кризових моментах, що стали послідовними етапами її занепаду» [Тарас Шевченко, Вікіпедія]. Цікаво, що саме містерії принесли з Європи спочатку на українські землі, а згодом і на російські,

студенти Києво-Могилянської Академії. Український вертеп і містерії можна вважати феноменом саме української культури.

Цей твір важливий для роботи над помилками нашої нації, усвідомлення цих помилок. Й тому, за часів Незалежності України, а особливо після початку війни і у 2014 році, і на її більш гарячій фазі, — митці звертаються до цього дивовижно твору.

Постановки з'являються масово від Сходу до Заходу нашої країни. І тому не дивно, що 16 липня 2022 року у Чернівцях в музеї народної архітектури відбулася благодійна вистава «Великій льох», (*Додаток А, Фото 29*). Так, Вистава була виконана акторами народного драматичного театру імені Григорія Агеєва за постановкою Івана Даніліна за творами Шевченка. Постановка, що була зроблена за сюжетом драми-містерії «Великій льох» висвітлює відображення подій з оригінального твору Шевченка — далеких часів Богдана Хмельницького, Петра I та Катерини II, що були подіями переломними для України. Гроші від зборів були спрямовані на допомогу акторам, що служать у ЗСУ.

У передмові до відкриття показу «Великого льоху» Полтавським ляльковим театром було підкреслено, що «саме великий Тарас — це особистість, яка врятувала своєю творчістю Українську націю у темні часи нищення всього українського в Російській імперії. Саме Тарас Шевченко є автором потужної патріотичної, антимосковської, національно-визвольної й історико-філософської поеми-містерії «Великий льох». Саме цю поему забороняли у Російській імперії та у СРСР. Саме у містерії «Великий льох» Т. Шевченко висвітлює непрості і трагічні сторінки історії Гетьманщини: засуджує Переяславську угоду з Московщиною, розповідає про Батуринську трагедію пророкує здобуття незалежності» [105]. Саме у цієї виставі Тарас Шевченко виступає не тільки глибоким філософом, патріотом, а й провидцем долі та завдань України у встановленні своєї Незалежності. «Відтворений Тарасом Шевченком хресний путь України пролягає через доленосні етапи національної історії. Перший — Переяславська рада, злука з Москвою,

присяга Богдана Хмельницького та його оточення московському цареві, що оцінюється поетом, як фатальна помилка гетьмана. Етап другий — поразка Івана Мазепи, нечувано жорстока розправа в Батурині, влаштована за наказом царя Петра I. Третій — «екатерининській», коли «матушка-цариця» Катерина II ліквідувала гетьманство, зруйнувала Запорізьку Січ, а козацьку старшину підступно «задушила в обіймах» [105].

Вистава поділяється на три частини. Перша містерія — «Три душі» (*Додаток А, Фото 14*), що оповідає про гріхи сприяння злуки з ворогом, змовою та довірою до російських можновладців душі не допускаються до раю. І як тут не згадати крилатий вислів Кошового отамана Війська Козацького Івана Сірка: «Рабів до раю не пускають...».

Друга містерія «Три ворони» (*Додаток А, Фото 13*) — що символізують діалоги української, російської та польської влади, які «уособлюють зло в історії трьох народів. Вони вихваляються своїми злочинами супроти своїх народів.

Третя містерія — «Три лірники» (*Додаток А, Фото 15*) символізує поневолені народи, що поки ще не здатні до спротиву насильству та злуки з, чужинським духу свободи, імперським началом. І «співають» оманливі та брехливі байки, які замилують очі, щоб не бачити правди. І це так нагадує часи зрадника президента Януковича — 2010-2014 роки, аж до самого Майдану 2014.

Фінал вистави завершується такими змістовними рядками: «Так малий льох в Суботові Москва розкопала! Великого того ж льоху, Ще й не дошукалась» [105], (*Додаток А, Фото 16*). Не дошукалась, бо він у глибині буття української Нації.

Таким чином, Т. Шевченко виказує своє ставлення до наслідків угоди з Московщиною.

Творці вистави: директор-постановник Тетяна Вітряк, головний режисер театру Ніко Лапунов, виконавці етно-гурт «Божичі» — унікальний ансамбль українського автентичного співу, на чолі з Іллею Фетисовим та

Сусанною Карпенко мали надзвичайний успіх. Головні ролі 3-х голубок, 3-х ворон та трьох лірників виконали 12 акторів театру ляльок.

Режисер Ніко Лапунов подякувавши літературознавці Ірині Савченко, що надихнула та розкрили зміст та ідею поеми так прокоментував: «спочатку закохала мене у твір Шевченка, а потім розкопала приховані сенси містерії і донесла їх до акторів, завдяки їй, вони вийшли на сцену іншими» [105].

Вражає прочитання та майстерність виконання молодих людей з театру-студії «Коло Лесі» постановки «Великого льоху» Т. Шевченка (режисер С. Органіста). Вистава була поставлена та представлена на суд публіці у 2020 році у Луцькому Палаці культури. «Режисер-постановник, заслужена артистка України Світлана Органіста представила свою інтерпретацію твору Тараса Шевченка, як суміш творів Шевченка в одній містерії. Події в містерії починаються нестандартно» [98]: молоді люди з нашого світу «постійно наголошують, що їм, окрім хороших речей» — мобільних телефонів та гаджетів «нічого не потрібно (*Додаток А, Фото 17*). Події розпочинаються, після того, як діти знаходять «Кобзар» Т. Шевченка» [98.]. Дійство продовжується: «на сцені з'являються три душі, які вводили глядачів в події твору. За сюжетом є три загублені душі, три ворони і троє парубків, які уособлюють український народ. Парубки під впливом грошей і інших матеріальних благ забувають свою мову і живуть під контролем цих ворон, які постійно їх гноблять. Згодом їхня свідомість просинається, і вони невпевнено починають боротьбу, їм допомагають в боротьбі з воронами — уособленням царської Росії і старої Польщі, — три душі. Вистава закінчується словами одного з юнаків, — Досить спати!» ...[98].

У виставі окрім тексту поеми-містерії звучать тексти віршів Т. Шевченка: «Думи мої, думи, «Минають дні, минають ночі» та інші.

Режисер С. Органіста пояснювала свій задум «показати сучасне України крізь призму творів Тараса Шевченка: — «Я проектувала його поеми на сучасну ситуацію і мені хотілось показати, що українці протягом своєї історії, поводити себе неоднозначно. Для того, щоб ми почали нормально

жити, ми повинні пройти процес переродження і прийняти правильні цілі у майбутньому» [98].

Червень 2023 воєнного року ознаменувався прем'єрою у Національній опері України. Балетом «Лілея» за однойменною баладою Тараса Шевченка столичний театр відкрив свій 156 сезон. Балет було поставлено за лібрето Валерія Ковтуна та сценарним планом Всеволода Чаговця. «Хореографія Валерія Ковтуна. Музична композиція Олексія Баклана з творів Костянтина Данькевича. Прем'єра цієї сценічної редакції на київській сцені відбулася 29 червня 2003 року» [97].

Минулий рік початку війни Одеська опера розпочинала свій новий сезон масштабною виставою «Катерина» за поемою Кобзаря.

«У вітальному слові під час урочистостей з нагоди прем'єри опери «Катерина» за однойменною поемою Тараса Шевченка в Одесі очільник Міністерства культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко згадав символічне відео, зняте нашими захисниками: на визволеній території військові ЗСУ зривають агітку окупантів, під якою проступають пророчі й актуальні рядки Тараса Шевченка: «Борітеся — поборете, вам Бог помагає...». Роликом, що за кількістю вподобайок (розмовний стиль інтернет-спільноти) залишив далеко позаду більшість відео контенту соцмереж, особливо захоплювалася мистецька спільнота. Мовляв, якби такий кадр побачили в кіно — точно звинуватили б режисера у зайвому пафосі й прямолінійності. В історії створення опери «Катерина» також чимало фактів, нюансів та образів, які навряд чи були б можливими, якби 24 лютого Росія не розпочала повномасштабне вторгнення» [92] (Додаток А, Фото 18).

Генеральна директорка і художня керівниця Одеської опери Надія Бабіч розповідала, що «Новий час і новий глядач поставили театр перед необхідністю пошуку новітніх ідей та нових мистецьких технологій втілення» [92], (Додаток А, Фото 20).

Задля реалізації свого плану постановники звернулися до сучасного композитора Олександра Родіна, який і став автором музики та лібрето до

опери. Поема Катерина, що стала основою постановки — «класичний й улюблений твір» [Там же]. Шевченка. І постановка за цією поемою стає дуже сучасною, якщо згадати її строки: «Кохайтесь, чорнобриві, але ж не з москалями, бо москалі — лихі люди...».

Постановники намагалися розповісти новою мовою «митця ХХІ століття історію про кохання і зраду, вічні людські цінності». Натхненні «генієм Кобзаря» [Там же], виконавці і постановники створили масштабний мистецький проект, у якому «знайшли втілення обряди і традиції, глибинні сенси й національні культурні коди, життя душі українського народу» [Там же].

Митці, згуртовані війною створили нову Катерину, часів сучасної війни, відтворивши по-новому «картини українського світу», який повинен формувати світогляд українського глядача, що переживає важкі часи.

Неодноразово театральні та кіномитці звертаються до осмислення самого образу Т. Шевченка, як живої людини, бо «постать Тараса Шевченка посідає унікальне місце в українській інтелектуальній та культурній історії. Тим паче, що образ Великого Кобзаря асоціюється не тільки з геніальним поетом, ай з провідником української нації та символом України» [73].

Оскільки минуле «завжди сприймається нами крізь призму певних уявлень, образів та ідей, які постають під впливом багатьох факторів, обставин і передумов: історичної свідомості нації, домінуючих стереотипів та традицій, ... утилітарних ідеологічних потреб і прагматичних інтелектуальних вимог соціуму тієї чи іншої доби» [Там же]. Так відбувається й зі знаковими особистостями в національній історії, яким, безумовно є Т. Шевченко в історії України та її культуру. Тому, на мою думку, дуже важливим є відтворення, переосмислення цієї особистості не тільки поглядом з минулого, а й під сучасним кутом зору.

Сприйняття таких особистостей «зазвичай вирізняється надзвичайною складністю та суперечністю, позаяк ідеться про конкуруючі образи, точніше, їх нашарування і співбуття, що постає в різні історичні епохи, у контексті відмінних рефлексій, інтенцій, мотивацій, настанов, зацікавлень тощо» [73].

«Своєрідним чином інтерес театрального мистецтва до особи Шевченка поєднується з відмовою від портретного й частково — зовнішньо біографічного принципу. Це твори, що розглядають особистість і долю Шевченка — долю людини, долю митця — його духовний світ, а не реальні обставини життя й побуту українського поета середини ХІХ ст. Це проєкція життєвих реалій у внутрішній світ, їхній образ, пропущений крізь свідомість особи» [72].

Трактування образу Шевченка у театральному мистецтві змінюється з плином часу та пожвавленням українського спротиву радянській та пострадянській системі. У 80-х роках «вистави за Шевченком позбавили хронологічної біографічної побудови» [72]. Глядачеві автори пропонують «разом міркувати не лише над фактами його фізичної біографії, а й духовного життя». Фізичне та духовне життя поета подавали у невід’ємному зв’язку. Такими постановками були спектаклі Харківського драматичного театру, Тернопільському театрі ім. Шевченка за сценарієм О. Беляцкого і З. Сагалової «Шлях» і п’єса «Сон» — у постановці П. Ластівки.

Вистави «не зазнавали принципової переоцінки на ролі Поета у суспільстві, ні значення його творів. У них відбувалося художнє переосмислення — переклад фактографії на нову мову поетичних метафоричних мистецьких образів та символів» [72]. Цікавим винаходом цих сценічних дій було «розщеплення образу поета на кілька іпостасей: Хлопчик (малий Тарас), Солдат (теж Шевченко), Старий солдат, Шевченко-поет» [Там же].

«Спадщина Великого Кобзаря» [73], що ми називаємо Шевченкіаною, стала «невичерпною скарбницею з обсягу колективного досвіду нації та засадничих джерел української духовності й культури» [Там же] і «до формування традиційних запитів долучилися й постмодерністські віяння» [Там же], котрі й реалізуються у «масштабних ревізіях звичайних вимірів його творчості й біографії» [73], які руйнують стереотипи сприйняття цієї особистості та трактування його творів. Й особливо це спостерігається у

нових театральних та кіно постановках сучасного часу під час повномасштабної війни.

Сміливим трактуванням образу Шевченка вирізняється постановка «Рядовий Шевченко», що була поставлена режисером та актором Р. Семисалом на сцені Київського академічного Молодого театру. Метою цієї спроби була наблизити та розтлумачити образ Шевченка молодому поколінню. Перед цим Р. Семисал створив ще одну виставу з акторами Юлією Зарембою та Юрієм Шульганом, присвячену Кобзареві. Ця вистава мала назву «Шева-forever, або Солдат Шевченко». Спектакль став унікальною театральною формою, бо сценічні дії відбувалися на просторі Національного музею Тараса Шевченка. «Такій підхід надав спектаклю особливого звучання і зробив його неповторним» [129].

Чому цікава ця тема, — бо у «Рядовому Шевченку» Тарас постає в найтяжчий період свого життя — заслання та солдатчина: знущальна муштра виснажувала тіло, а заборона писати і малювати — душу» [129].

Автори вибрали цей період його життя, тому, що «у найкритичніші часи найбільшою мірою проявляється людське єство» [Там же] та сподівалися, що вистава буде зрозумілою «саме зараз, коли Україна переживає один із найскладніших періодів своєї багатовікової історії. І якщо в той час Т. Шевченка тримало у житті листування з друзями та любов, то наших людей тримає у житті — воля до перемоги та любов до України і своїх близьких.

Згадано, що понад п'ятдесят років Т. Шевченко не екранізувався в Україні. Але, попри наявність винятків, цей факт вражає. Не було у кіно митців, тай й у самої публіки, зацікавленості до теми Шевченка. Зацікавленість з'являється вже на передодні 200-річного ювілею Т. Шевченка на тлі Революції Гідності та сучасної війни..

За замовленням фонду «Велика родина» оголошується «конкурс кінопроектів, присвячений ювілею Шевченка. В конкурсі приймали участь 33 номінанта, за підсумком, у фіналі залишилось 3 учасники. Переможцем

конкурсу став письменник О. Денисенко, син режисера В. Денисенка, що поставив у 1964 році фільм «Сон» з І Миколайчуком у ролі Т. Шевченка.

Також, за замовленням Держкіно України здійснено відцифрування фільмів радянських часів: «Сон» В. Денисенка (*Додаток А., Фото 8*), «Наймичка» І. Молостової і В. Лапокніша (1963), «Тарас Шевченко» П. Чардіна (1926) (*Додаток А., Фото 6*) і «Тарас Шевченко» І. Савченка (1951) (*Додаток А., Фото 7*).

Режисер М. Ілленко у 2014 році почав роботу над фільмом «Голока», а «режисер і сценарист О. Денисенко реалізовує ідею, яка перенесе глядача в Середню Азію у тяжкі роки заслання Т. Шевченка. Фільм вийшов у 2020 році під назвою «Тарас. Повернення» (*Додаток А., Фото 25*).

З початком карколомних подій в Україні культурна, наукова і мистецька спільнота переосмислює значення Т. Шевченка як пророка для України. І тому, Шевченкіана набуває все більш вагомого значення, тому митці знов звертаються до його творів та його особистості у постановка на театральній сцені, у кіно та музиці.

Завданням митців стає не тільки переосмислення творчості Кобзаря, а й необхідності вивести його за межі трактування шкільною програмою, збагатити та розкрити його творчість для молоді. Для цього використовуються нові методи подачі театрального та кінематографічного матеріалу, нові прийоми та зображення з легендами про життя поета та особистими режисерськими трактуваннями.

Фільми про Шевченка повинні змінити уявлення про його життя, особливе пророче значення його поезії, дуже тісний зв'язок з сучасними проблемами України.

Такими фільмами стали стрічки: «Безславні кріпаки» 2020 року. «В цій стрічці Кобзар постає перед глядачем в образі самурая, який потрапляє у курйозні ситуації на шляху до порятунку дівчини» [135]. Це фільм у жанрі — пригодницькій action, комедія. «За сюжетом у 1844 році молодий Шевченко нудьгував у кріпацтві» [Там же]. Тоді Кобзар зустрів японського самурая і

почав навчатись у нього бойовим мистецтвам. Завдання — не з простих, але завзятий Тарас мав на меті дати відсіч ворогові та поборотись за визволення своєї коханої, а тому доклав усіх зусиль, щоб втілити цю ідею в життя.

Сценарій фільму «Тарас. Повернення» за словами режисера-постановника О. Денисенка зроблено під впливом сучасних історій про визволення та повернення сучасних політв'язнів з російського полону. «А фільм знімав про Людину, його душу: прощення, про кохання, про пошук правди. Знімав про Тараса Григоровича, як про родича, друга. Дві години йде фільм, під час якого і навертаються сльози, і перехоплює дух, і радієш, і співпереживаєш, як за рідну людину, яка намагається уникнути смерті» [135] — згадує О. Денисенко.

І ще один фільм, що вийшов у 2020 році під назвою «Толока». Це екранізація за мотивами поеми Тараса Шевченка «Катерина». Знаковим є те, що «Катерині довелося чекати на обранця не одне десятиліття. За сюжетом її історія пролітає крізь різні роки та відтворює чимало фактів з минулого України. Кожне випробування ледь не вщент руйнує будинок головної героїні. І якби не толока, він вже давно б перетворився на руїну, однак спільними зусиллями українців його знов і знов відбудовують» [135].

3.3. Нові режисерські та акторські винаходи у відтворенні творчості Т.Г. Шевченка

Для того, щоб відкрити Тараса Шевченка сучасному вимогливому глядачеві з одного боку, а з іншого боку вийти за межі застарілого примітивного погляду на Кобзаря та його творчість, українські митці виявляють не-аби-яку винахідливість у пошуку нових сучасних засобів та підходів у своїй творчості. «Різноманітні художні прийоми створюють у виставах насичене естетичне середовище» [72]. Тим самим «наближаючи постать Шевченка до сучасного глядача» [Там же].

Українські театри давно відійшли від послідовного біографічного відображення життя поета. У своїх постановках творчі колективи вдаються до поєднання розповідей про життя Т. Шевченка з життям героїв його творів.

«У Черкаському театрі виставу «Великий льох» за творами Шевченка поставив режисер О Дзекун. Він використав не тільки однойменну поему, а й увів окремі мотиви та персонажі з інших творів Кобзаря — «Катерини», «Розритої могили», «Сну»» [72].

Українські сучасні митці намагаючись «висловити свої власні міркування» [72] та трактування літературних образів Шевченка та його особистості «використовують загальновідомі тексти й факти». Вони не вступають у суперечки з автором та «символами світової і вітчизняної історії» [Там же], висловлюють своє бачення майбутнього України. Автори намагаються наблизити образи Шевченка до сучасності. Темою поставлених творів «є вже не сам Шевченко, не його творчість і навіть не сучасна йому історична дійсність або суспільна проблематика. Мова йде про еволюцію ідей, закладених у творах Шевченка, їхні проекції в сучасні історичні реалії та перспективи України з огляду на конфлікти, накреслені в них. Театр розмірковує про майбутнє країни за допомогою Шевченка, якому надають право голосу..., апелюючи до його міфологем, на сьогодні загальновідомих, і до подій вітчизняної історії» [72].

Так, звертаючись до постановки «Великого льоху» молодіжним театром з Луцьку дуже цікавим є поєднання сучасного часу Євромайдану, війни та життя звичайних українських студентів з подіями, що подає Т. Шевченко у своїй поемі-містерії. Автори та актори дуже влучно класичними шевченковими строками відображають прагнення України вирватися з впливу імперської залежності, виправити свої історичні помилки, назавжди розірвати стосунки з екзистенційним ворогом свого народу, відбудувати мирне самостійне життя (*Додаток А, Фото 17*).

У 2013 році Черкаський театр ім. Тараса Шевченка розпочинає «мегапроект поетичної тетралогії Б. Стельмаха «Тарас»» [128], «Тарас. Слава», «Слово». У проєкті взяли участь не тільки увесь колектив театру, а й запрошені актори Л. Данильчук (Доля) та О. Драч (Запорожець), актор Національного драматичного театру ім. І. Франка. Заслужений артист України П. Панчук втілює образа самого Т. Шевченка у старшому віці.

«Події на сцені розгортаються в зворотному хронологічному порядку» [128] і вже у частині «Слово», яка «присвячена періоду життя молодого Тараса з 1841-го по 1850 рік. У ролі Кобзаря тут — актор театру і кіно, заслужений артист України — Є. Ніщук» [Там же].

«Такого Шевченка — олюдненого, живого, наповненого суперечками та енергією творчості — українська сцена ще не бачила» [128].

Остання частина вистави віддана колективному відтворенню дитячих та юнацьких років Т. Шевченка, ролі якого, виконують діти, відповідно: «Шевченко-дитина: 5-річний І. Скрипниченко, Шевченко-підліток: 13-річний М. Кузьмін, Шевченко-юнак: студент Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого О. Волошин» [128].

Коли в минулому, коли йшлося про Шевченка, який поставав в уяві у смушковій шапці та зі зморшками чоловіка невизначеного віку, що написав «Думи мої, думи ...» [147] та «Як умру то поховайте ...» [Там же], про якого розповідали на уроках з української мови та літератури. В шкільній програмі

його презентували, як «значиму фігуру української історії, який зазнав чимало горя за своє життя» [4]

Але, вистава «Ах, Шевченко» Волинського обласного музично-драматичного театру імені Тараса Григоровича Шевченка та його режисерка-постановниця, заслужена артистка України Світлана Органіста подають зовсім інший живий, ліричний образ Кобзаря, якому не чужинна не тільки любов до України, а й велике кохання, відданість друзям: «чистого, палкого, ніжного...» [147].

В інтерв'ю інтернет-виданню «Район культура» С. Органіста розповідає про головні мотиви звернення до такого матеріалу. По-перше, на що вона звертає увагу: це те, що тільки одна моновистава «Стіна» подає Т. Шевченка головним героєм спектаклю, і «в ній він невидимий для ока глядача, ми бачимо його постать через переживання і думи княжни Варвари Репніної» [4]. С. Органіста додає, по-перше: «На жаль, окрім цієї вистави, якою ми відкривали камерну сцену нашого театру, ми не маємо жодної постановки за його творчістю чи про нього особисто» [Там же]; по-друге, що «Шевченко постать номер один для всіх українців серед всіх творчих особистостей, митців, класиків, геніїв» [4].

Режисерка наголошує, що відкрила для себе Шевченка під час роботи над виставою «Стіна» зовсім з іншого боку...: й, «побачила його не тільки як громадського діяча і патріота, а як людину, особистість — живу, теплу, навіть чимось рідну. Шевченка можна пізнати ближче через інтимну та філософську лірику. Так він краще проникає в серце, в душу і, тоді, всі знакові його поезії відкриваються з іншого боку. Адже, без розуміння переживань митця його творчість сприймається поверхово» [4].

За основу вистави авторка звернулася до листів «самого Т. Шевченка та його друзів і сучасників, а також до цілої низки інших робіт та досліджень, що нині називають «Шевченкіаною»» [4].

У виставі при підборі шевченкових текстів автори розвінчують радянські міфи про Т. Шевченка: «Шевченко не терпів компромісів» [Там

же], начебто він був атеїстом. В цих строках Т. Шевченко виступає і провидцем, і пророком, й, несе відповідь на ці запитання, які виникають у наших людей «чому в Україні війна, чому гине стільки невинних людей, чому ворог так багато років безкарно брехав: «А ти, Всевидящее око! Чи Ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали, В Сибір невольників святих, Як мордовали, розпинали, І вішали?... А ти не знало? І Ти дивилося на них, І не осліпло! Око, око! Не дуже бачиш Ти глибоко!» [147]. Ці строки вважилися свідомством про невіруючого Шевченка, але «він був генієм, він ніс у собі божественний вогонь мистецтва і дуже гостро відчував будь-яку несправедливість, тому міг дозволити собі ці рядки» [Там же] — розмірковує С. Органіста.

Спектакль «Ах, Шевченко!» відтворює мало відому атмосферу того часу, особливості костюма («безліч краваток, піджаків, вишуканих сорочок, і звісно ж, вишиванок, які він одягав для спільних фото з друзями), стиль відносин з друзями та жінками (*Додаток А. Фото 21-24*).

Авторка постанови передає через своє бачення стосунків Шевченка з жінками та друзями, відкрити глядачеві реальність та спонукати його повірити. «Будь-яка вистава — це світ режисера, адже саме він розставляє акценти, визначає ідею» [4].

У спектаклі задля зв'язку з сьогоденням використовуються композиції сучасних музичних гуртів. Кожний жіночий образ вистави «має свій лейтмотив — так цікавіше для глядача і легше сприйняти та запам'ятати цю історію» [4].

До нових підходів у театральній дійсності вдалися й Київський театр «Дах». Створене його колективом фрік-кабаре «Дах Дотерс», «поєднуючи одразу кілька стилів (романси, регбі, джас і франк)» [129] виконували, зокрема композиції на слова Т. Шевченка, де «кожна пісня — це міні-спектакль. Інструментами, серед яких — фортепіано, контрабас, віолончель, барабан, гітара, скрипка і різноманітна перкусія» [129].

Задля того, щоб подати сучасному глядачеві Новий, справжній образ Т. Шевченка митці вдаються до надзвичайних проєктів: Шевченко — Самурай, наприклад та таким як його зараз малюють на сучасних муралах молоді художники (*Додаток А, Фото 32*).

Видання «Детектор-Медіа» розповідає про масштабний проєкт, присвячений Т. Шевченка, що створив Роман Перфільєв. Фільм 2019 року випуску носить назву «Тарас Шевченко: Перший самурай. Фільм зроблено у жанрі фантастики, але за словами режисера, не так, щоб він був непізнаваним, але був оновленим, близьким: «Ми хочемо освіжити образ Шевченка, але не надто радикальним чином». Запропонований Р. Перфільєвим проєкт «Тарас Шевченко: Перший самурай» (*Додаток А, Фото 26*) виборов перше місце серед повнометражних фільмів під час конкурсу патріотичного кіно» [77]. Свій проєкт Р. Перфільєв творив у співпраці з продюсером Юрієм Мінзяєвим та його продакшен-компанією Kristi Film. Це був їх перший повнометражний фільм (*Додаток А, Фото 27*).

Роман Перфільєв згадує: «Ідея проєкту виникла після Революції гідності, коли я побачив, у яких незвичайних іпостасях постає Шевченко на плакатах українських художників: Тарас-байкер, хіпстер, космонавт, воїн» (*Додаток А, Фото 2, 31*). Така невимушена подача канонічного образу пробудила і в мені бажання поглянути на Шевченка по-іншому» [77]. За власним сценарієм режисера вийшла «драма із серйозною драматургією, а за під жанром проєкт близький до «меш-апу»». Образ Тараса був гармонічно «інтегрований в сюжет, насичений фантастичними елементами». Стрічка насичена різноманітними трюками, бойовими сценами з використанням каскадерів. Головну роль Тараса Шевченка зіграв Роман Луцький. Актор за словами режисера дуже підходив на цю роль і його люблять глядачі. Він подає Тараса не таким «архаїчним і канонічним» [там же]. Його Тарас — «більш олюднений, із почуттям гумору, своїми слабостями, справжніми «самурайськими» чеснотами, коханням до дівчини, за яку він вирішує боротися попри невеликі шанси на перемогу» [77].

Ще один надзвичайний проект запропонували глядачам Дніпровські митці. Автор, режисер та актор Тарас Шевченко створив виставу за жанром «хоррор-історій», за допомогою сучасного театру Кобзара м. Дніпро. «У постановці взяли участь 12 акторів» [121], навіть не професійних. Виконавець одного з головних героїв Ігор Новодон так характеризує сценарний матеріал п'єси: «Чесно кажучи, Шевченко — складний автор. Коли його читаєш багато разів, починаєш розбиратися. У школі як було? Ми читаємо, вчимо, розповідаємо і до обміркування якось не доходить. Тому завдяки нашому режисеру, можна сказати, що ми змогли заповнити пробіли шкільної освіти» [Там же]. Роль Тараса Шевченко виконують у виставі «Страшні казки про Кобзаря» два актори: Ігор Новодон та Кирило Міхольський і це «є особливістю цієї вистави» [121], (*Додаток А*, Фото 28).

Режисер Тарас Шевченко ставив за мету вистави «дослідити, яким чином можна донести до глядача творчість Кобзаря, щоб це було цікаво» [121]. Вистава готувалася до Дня народження Т. Шевченка у 2020 році.

Незвичайний режисерській задум було реалізовано у Київському Молодому театрі, де пішли «на екстремальний творчий крок і організували «сеанс міжчасового духовного зв'язку Великого Кобзаря з його прапраправнуками, молодими українськими поетами ХХІ століття» [64]. Проект має назву «Молода поезія — молодий театр».

«Проект став своєрідним майданчиком для презентації творчої молоді. В одному місці, ... перепліталися творчі напрями, стиралися жанрові обмеження. Але зберігся баланс театру й поезії, традиції і новаторства, загадки й пошуку. Форма вистави, запропонована режисером А. Петровим, — поетичний полілог різних поетів і діалог двох епох. Між цими епохами дзеркало — на сцені людства. Сучасна поезія вдивляється в це дзеркало і бачить не тільки свої відображення, а й потужні силуети минулого. Сильні ритми й тексти епохи Т. Шевченка [64].

У виставі звучать поряд з віршами Т. Шевченка вірші сучасних молодих поетів «М. Лаюка, О. Герасим'юк, О. Шевченко, Ю. Нестерової, В. Карп'юка» [Там же].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Обґрунтована необхідність появи нових підходів у відтворенні образу Т. Шевченка в кіно, театральному та музичному мистецтвах у зв'язку з новими обставинами та загрозами для держави Україна в умовах повномасштабної війни, які так чи інакше пророкував Т. Шевченко майже в усіх своїх творах, роздумах, публікаціях.

Здійснено аналіз знакових мистецьких проєктів щодо розкриття нових поглядів образу поета та відображення його творчості на театральній сцені, кіно та музиці: особливість сценографії, подолання часових меж та використання інформаційних мистецьких технологій.

Доведено необхідність пошуку нових стилів, інформаційних засобів та трактувань Шевченкіани, що матимуть вплив на подальший розвиток патріотичного виховання суспільства та молоді, зокрема, в умовах воєнного часу.

ВИСНОВКИ

У зв'язку з поставленою метою роботи, нами було визначено низку завдань, вирішення яких, дозволило дійти наступних висновків:

Головною метою цього дослідження було продемонструвати як змінювалися підходи до постановки творів Т. Шевченка на театральній сцені, в кіно, ставлення до постаті Т. Шевченка як однієї з головних особистостей, які вплинули на здобуття Незалежності України, її боротьбі за цю Незалежність, формування патріотизму її народу в боротьбі з одвічним своїм ворогом Росією.

В процесі роботи було виявлено, що дослідженням насліддя Т. Шевченка довгі роки радянської окупації займалися вузьке коло науковців, більшість з яких знаходилося за кордоном.

Довгий час постать Т. Шевченка розглядалась як «закам'янілий» образ кріпака, який по царській милості був звільнений з кріпацтва та «обігрітий» і «просунутий» російськими митцями у культурне життя імперської росії.

Незважаючи на впізнаваність його ім'я, існувало обмаль знання про його літературну спадщину, яке було обмежено виключно шкільною програмою.

Згадування постаті Кобзаря обмежувалися святкуванням ювілеїв з дня народження у радянському стилі, видавництвом дуже стислого, невеличкими накладами, збірок його віршів, поіменуванням театрів та вулиць, встановленням пам'ятників типу «соціалістического реалізму» — у смушковій шапці з непокірним виразом обличчя. Ті ж з митців, які наважувалися до постановок, як, наприклад, Лесь Курбас у 1920 році — постановкою «Гайдамаки», — сплачували за свої намагання життям.

Заглиблення та доступ до реальних документальних матеріалів щодо життя та творчості Кобзаря було заборонено або обмежено імперською владою.

Завдяки здобуттю Незалежності країною Україна і появі у 90-х та нульових роках філософської праці письменниці та науковиці О. Забужко —

«Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу», низки стрічок українських кіномитців: як документальних, так і художніх; аналітичних статей щодо розгляду подавання образу Т. Шевченка в кіно та театрі на початку часів нової Незалежної Української держави починається нове переосмислення значення Шевченкового насліддя та значення його особистості в українському інформаційному та культурному просторі. А з початком доби Майданів, і особливо Майдану 2014 року — пророчі слова та заклики Т. Шевченка стали безсумнівними на український загаль, що не змогло не знайти відгук у митців Незалежної України, — у театрі, кіно, музиці. Починається нова доба існування Шевченка та героїв його творів на теренах України у різних іпостасях: у різних інтерпретаціях та мистецьких проектах.

Здійснено аналіз нових термінів та визначень у зв'язку з поглибленням інтересу до вивчення насліддя Кобзаря: його творів, щоденників, листування з друзями, спогадів сучасників.

Виявлено систематизацію кіномистецьких проектів, присвячених відтворенню образу Т. Шевченка у кіно та на театральній сцені.

Простежено в історичній ретроспективі зміни концепцій та поглядів на значення та відображення образу Т. Шевченка, постановки його творів на театральній сцені, кіно та у музичному мистецтві.

Здійснено аналіз головних знакових творів Т. Шевченка: п'єси «Назар Стодоля», інсценізації поем «Гайдамаки», «Катерина», і особливо знакової для України поеми «Великий льох» у різноманітних комбінаціях, починаючи від класичної постановки і до постановки, яка «перекидає міст» від давньої історії України до сучасних подій Майданів дев'яностих та двотисячних років і, аж, до початку сучасної війни. Постановки було здійснено різними театральними колективами від Сходу до Заходу.

В роботі описані оригінальні підходи до сценографії, майстерні режисерські та акторські інтерпретації, що вирізняють трактування творів

Т. Шевченка часів здобуття Незалежності і Великої війни 2014-2023 від постановок та кінострічок 50-60-х років.

Аналіз змін висвітлення образу особистості Т. Шевченка у театральних та кіно-мистецьких проектах показав яку, насправді, мотивуючу, мобілізуючу силу має особистість Шевченка та його твори на патріотичний рух в Україні.

Визначено та проаналізовано сучасні тенденції та мистецькі винаходи в процесі втілення «шевченкового канону» в українському мистецтві з акцентом на воєнні часи, — часи екзистенційної російсько-української війни.

Акцентовано увагу на вплив інформаційного та глобалізованого світу на розвиток мистецтв сучасної України. Продемонстровано, як театральне, кіномистецтво може бути сучасною зброєю в інформаційній війні, шляхом донесення до світової спільноти справжньої історії України, правди про долю нашої країни в імперській Росії; про різні світи, цивілізаційні розбіжності між Росією і Україною, що обумовлені справжньою правдивою історією походження України та її народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. VIII Міжнародний конгрес українців. Мистецтвознавство. Культурологія. Частина перша. Збірка наукових статей / голов. ред. Г. Скрипник // НАН України; МАУ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. // Київ, 2017., 276 с.
2. Автопортрети Тараса Шевченка / упоряд. Л. Владич. // Київ: Мистецтво, 1973., 80 с.
3. Антонович Д. В. Шевченко-маляр / Д. В. Антонович. // Київ: Україна, 2004., 272 с.: іл.
4. Ах! Шевченко: вистава про кохання, любов та захоплення // Район Культура, 17 січня 2023, 19:19 сайт: kultura.rayon.in.ua. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/topics/567119-akh-shevchenko-vistava-pro-kokhannya-lyubov-ta-zakhoplennya>, (дата звернення: серпень–вересень 2023).
5. Бабенко О. О. Тарас Шевченко й корифеї українського професійного театру, Електронний ресурс, URL: https://md-eksperiment.org/ru/etv_page.php?page_id=4388&album_id=120&category=STAT II, (дата звернення: 20.07.2023).
6. Бабишкін О. Українська література на екрані., Київ: Радянський письменник, 1966., С. 23.
7. Батицька Т. З Нагоди 70-річчя Ф. Стригуна [Електронний ресурс], URL: http://www.zankovetska.com.ua/operating_repertoire/212.htm, (дата звернення: 17.08.2023).
8. Бевзюк-Волошина Л. Майдан — віщий сон Тараса / Бевзюк-Волошина Л. // Голос України., 2014., 7 червня, (Дата звернення: — 02.09.2023 р.)
9. Бжеський І. Тарас Шевченко в мистецтві кіно., Київ: Мистецтво, 1963., С. 6.
10. Біда Д. Держкіно: зелене світло дитячим фільмам / Біда Д. // Дзеркало тижня. Україна., 2013., 22–26 червня.

11. Білошицька-Костюкович О. Чи буде колись у Житомирі свій оперний театр? (У місті вперше у XXI столітті поставили оперу) / Білошицька-Костюкович О. // День., 2013., 11 квітня.
12. Боднар Б. Містерія спокути / Боднар Б. // Голос України., 2013., 16 лютого.
13. Бондарук Л. Любов завжди перемагає на Різдво / Бондарук Л. // Волинь-нова., 2014., 14 січня, С.12.
14. Борисенко С. Пером і пензлем / Борисенко С. // Зоря Полтавщини, 2014., 16 травня, С. 18.
15. Брюховецька Л. Вистава «Сон» у Київському ТЮГу / Лариса Брюховецька // Кіно – Театр., 2014., № 4., С.8–9.
16. Брюховецька Л. Шевченко в кіно., Електронний ресурс, URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=108, (дата звернення: 11.08.2023).
17. Вертіль О. «Назар Стодоля» не сходить зі сцени / Вертіль О. // Урядовий кур'єр., 2013., 3 липня. [Електронний ресурс], URL: <http://www.ukurier.gov.ua>, (дата звернення: 15.08.2023).
18. Виняткова роль Леся Курбаса в розвитку українського кіномистецтва пореволюційних років ХХ століття, Електронний ресурс, URL: <https://openkurbas.org/article/vynyatkova-rol-lesya-kurbasa-v-rozvytku-ukrainskoho-kinomystetstva-porevolyuitsiynyh-rokiv-hh-stolittya>, (Дата звернення: 19.07.2023).
19. Високий Вал. Різдво у жовтні [Електронний ресурс], URL: <http://newvv.net/culture/Culture/219503.html>, (дата звернення: 08.11.2023).
20. Вистава триватиме шість годин / Інф. // Голос України., 2012.,13 березня.
21. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: автореферат. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. Пед. ун-т ім. Драгоманова. Київ, 2015., 20 с.

22. Гаско М. Про що розповідають малюнки Тараса Шевченка / М. Гаско., Київ: Одес. друкоофсетна ф-ка, 1970., 226 с.
23. Горбенко А. Харківський театр імені Т. Г. Шевченка., Харків, 1964.
24. Гордійчук І. Михайло Ілленко: «Екранізуючи вірш Тараса Шевченка, ми не переставимо жодної коми...» (Відомий український режисер розпочав зйомки нового масштабного фільму «Голока» / Гордійчук І. // День., 2013., 1 березня.
25. Грабович Гр. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета., Київ, 1991.
26. Грицук В. Красуня чи муміфікований фараон? / Валентина Грицук // Кіно-Театр., 2014., №3., С. 13–14.
27. Гуменюк В. Шевченко, ноутбук, бандура... (У Львівському театрі імені Лесі Українки поставили містерію про всеперемагаючу материнську любов) / Гуменюк В. // Україна молода., 2012., 19 грудня.
28. Гуржій І. О. Історичні погляди Т. Шевченка / І. О. Гуржій, М. Н. Лещенко, Київ: Наукова думка, 1964., 242 с.
29. Дацюк Г. Пам'ятник невідомому Шевченку. (Під завісу кінофестивалю «Молодість» відбулася презентація кінопроекту «Шевченко. Для тебе.») / Дацюк Г. // Україна молода., 2012., 30 жовтня.
30. Дацюк Г. Сім панночок на Даху., («УМ» відкриває новий несамовитий та ігнтригуючий музичний гурт «Дах Дотерс») / Дацюк Г. // Україна молода., 2013. 24 січня.
31. Дацюк Г. Чверть Ілленкової хати. / Дацюк Г. // Україна молода., 2013., 4 липня.
32. Дашківська Л. А. Ідейно-естетичні шукання в сучасному українському театрі // Режисура українського театру. Традиції і сучасність., Київ: Наукова думка, 1990., С. 173–244.
33. До ювілею оцифрують кінострічки про Кобзаря / Інф. // Демокр. Україна., 2013., 28 червня.

34. Довбуш Ю. Інтерв'ю з Оксаною Забужко: «В Європі тоді ніхто ще так не писав». // Інтернет-видання: Журнал «Локальна історія». / 2021., 9 березня, 15:02., сайт., URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/oksana-zabuzhko-v-ievropi-todi-nikhto-shche-tak-ne-pisav/>, (дата звернення: 10.09.2023).
35. Долганова І. Ні, не однаково мені / Долганова І. // Укр. театр., 2014., № 2., С. 12–15.
36. Доленко В. Богдан Козак: «Шевченко і його творчість — код нації», [Електронний ресурс], URL: <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show>, (дата звернення: 16.06.2023) .
37. Дослідження творчості Тараса Шевченка. // Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка: сайт. URL: <https://lib.if.ua/publish2012/1350036154.html>, (дата звернення: 01.08.2023).
38. Дроботова Д. Дві Харківські долі «Назара Стодолі» / Дроботова Д. // Укр. театр., 2014., № 3., С. 16–17.
39. Дубенко С. Тарас Шевченко та його герої на екрані., Київ: Наукова думка, 1967., С. 92–96.
40. Дубенко С. Тарас Шевченко та його герої на екрані., Київ: Наукова думка, 1967., С. 97–99.
41. Дубенко С. Тарас Шевченко та його герої на екрані., Київ: Наукова думка, 1967., С. 124–131.
42. Дуда І. Тарас Шевченко на Тернопільщині / І. Дуда, Б. Мельничук/ Тернопіль: Новий колір, 2007., 108 с.
43. Єрмішина Л. «Великий льох» Т. Шевченка / Єрмішина Л. // Приазов. Робочий, 2011., 30 березня.
44. Жаботинський В. Уроки ювілею Шевченка. Фель'єтон, // С-Петербург. 1913., Електронний ресурс, URL: [https://az-lib-ru.translate.google/z/zhabotinskij_w_e/text_1911_shevchenko_olderfo.shtml?x_tr](https://az-lib.ru.translate.googleusercontent.com/translate/az-lib-ru.translate.google/z/zhabotinskij_w_e/text_1911_shevchenko_olderfo.shtml?x_tr)

[sch=http& x tr sl=ru& x tr tl=uk& x tr hl=uk& x tr pto=sc](#), (дата звернення: 20.07.2023).

45. Жежера В. Знайомий незнайомиць. / Жежера В. // Голос України., 2013., 6 квітня.
46. Жежера В. Шевченко: тут і тепер / Жежера В. // Голос України., 2014., 6 березня.
47. Забужко О. С. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Комора, 2018., 656 с.
48. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу., [URL: ///C:/Users/Alla/Downloads/Shievchienkiv-mif-Ukrayini.-Spr-Oksana-Zabuzhko.pdf](#) (дата звернення: 10.07.23).
49. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев., 2-е вид., Київ: Обереги, 2004., 480 с.
50. Захаревич М., Франківська Шевченкіана, (постановки за творами поета і образ Т. Шевченка у виставах), Театральне Мистецтво, С. 52–59.
51. Зубавіна І. Кінематограф Незалежної України: тенденції, фільми, постаті. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України // Київ: «Видавництво «ФЕНІКС»», 2007., 296 с.
52. Ілленко М., Олтаржевська Л. Усі ми вийшли з хати на помості. (Фільм «Толока» режисера Михайла Ілленка охопить чотири століття історії України) / Ілленко М., Олтаржевська Л. // Україна молода., 2013., 1 березня.
53. Історична Шевченкіана : бібліогр. покажчик / Ін-т історії України НАНУ ; Нац. іст. б-ка України ; упоряд.: Н. Г. Вощевська, З. Х. Мусіна, Т. А. Прилішко, Д. Г. Стегній, К. Г. Таранюк-Русанівський, О. В. Литвин ; наук. ред., авт. вступ. ст. Г. В. Боряк ; наук. консультанти: О. П. Реєнт, І. І. Колесник, В. С. Шандра ; відп. за вип. А. В. Скорохватава., Київ, 2016., 576 с., Електронний ресурс, [URL: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7919-3/978-966-02-7919-3.pdf](http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7919-3/978-966-02-7919-3.pdf), (дата звернення: 18.07.23).
54. Кабачинська С. Урок у театральній залі / Кабачинська С. // Дзеркало тижня., 2012., 17–23 березня.

55. Кавалерідзе І. «Гонта Мар'яненка і Курбаса» // Музей театрального, музичного та кіномистецтва України., Ф. Р. Архів І. Мар'яненка, Інв. № 10043.
56. Кавун О. Шевченківський рік почали з опери / Кавун О. // Голос України., 2013., 30 березня.
57. Катаєва М. До ювілею Шевченка: оновлений музей, віртуальний архів, стрічки та рушник) / Катаєва М. // Хрещатик., 2013., 24 лип.
58. Катаєва М. До ювілею Шевченка: оновлений музей, віртуальний архів, стрічки та рушник) / Катаєва М. // Хрещатик., 2013., 24 липня.
59. Кирей В. Живі Шевченкові полотна / Кирей В. // Уряд. кур'єр., 2013., 8 травня.
60. Кирей В. Про Тараса з любов'ю / Кирей В. // Уряд. кур'єр., 2013., 15 червня.
61. Кирей В. Шевченко — людина з успіхами й невдачами (Образ Кобзаря на черкаській сцені втілив київський актор Євген Нищук) / Кирей В. // Уряд. кур'єр., 2012., 15 березня.
62. Кобзареві струни / упоряд. В. Дутчак. // Івано-Франківськ: Гостинець, 2004., 78 с.
63. Кобиляцька В. Кобзар як... «людина-фестиваль» (У Черкаському академічному музично-драматичному театрі відбулася прем'єра третьої частини тетралогії львівського поета Богдана Стельмаха «Тарас. Слова») / Кобиляцька В. // День., 2012., 13 березня.
64. Ковальчук О. Слова та голос — більш нічого! / Ковальчук О. // Дзеркало тижня. Україна., 2014., 22–28 березня.
65. Козак І. Замість заповіту — абетка / Козак І. // Голос України., 2012., 17 березня.
66. Козирєва Т. Примусити до каяття... / Козирєва Т. // День., 2013., 25 грудня.
67. Кроп. Т. «Оберегом стали навіки під небом... / Кроп Т. // Літературна Україна., 2014., 21 серпня, С. 13

68. Культ Шевченка і війна, Історична правда. Українське телебачення, 5 канал., Українська правда., 15.08.2023, 15:02., сайт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/03/9/161040/>, (дата звернення: 20.08.2023).

69. Л. Курбас «10 тез про виставу «Гайдамаки». «Facebook», URL: <https://www.facebook.com/Les.Kurbas.Centre/posts/3102793183088712/>, (Дата звернення: липень–серпень 2023).

70. Лесь Курбас: сайт. URL: <https://openkurbas.org/performances/haydamaky-2>, (дата звернення: 10.07.23).

71. Липківська А. Етномістерія-бурлеск у форматі 3D / Липківська А. //День., 2014., 22 січня.

72. Липова Г. Творчість Тараса Шевченка і стильові тенденції Українського театру другої половини ХХ століття, Електронний ресурс, URL: <http://www.etnolog.org.ua>, (дата звернення: 05.07.2023 р.)

73. Литвин В. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії. До 200-річчя від народження Т.Г. Шевченка // Голос України, 5 березня 2014, URL: <http://www.golos.com.ua/article/28245>, (дата звернення: 15.11.2023)

74. Лядов Н. Рождение украинского кино // Ветер Украины. Альманах Ассоциации революционных русских писателей «АРП», Кн. 1., Киев, 1929., С. 157.

75. Львівський театр презентує виставу про сучасну героїню Тараса Шевченка / Інф. // URL: <http://lvivexpres.com/news/2012/12/08/38504>, (дата звернення: 20.11.2023)

76. Малімон Н. На Волині рік Шевченка розпочався містерією-бурлеском / Малімон Н. // День., 2014., 15 січня.

77. Ми хочемо оновити Шевченка. /Роксана Рублевська, Роман Перфільєв // Інтернет видання Детектор-медіа 14 березня 2019., URL: <https://detector.media/production/article/164079/2019-03-14-roman-perfiliev-my->

[khochemo-osvizhyty-obraz-shevchenka-ale-ne-nadto-radykalnym-chynom/](#), (Дата звернення: 31.08.2023).

78. Московцова В. Довірлива розмова з онуками / Московцова В. // Запорізька правда., 2014., 26 квітня.

79. Московцова В. Хто ми, звідки і чиї ми діти? / Московцова В. // Запоріж. Правда, 2014., 27 лютого.

80. Мосьондз О. Неканонічний «білий пан». (Сучасники згадують Шевченка як іскрометного, дотепного, гострого на язик. Нині б сказали — епатажного) / Мосьондз О. // Вечер. вести., 2012., 7 березня.

81. Назар Стодоля очима сучасної молоді: у Полтавському політехнічному коледжі презентували виставу за мотивами твору Тараса Шевченка, [Електронний ресурс]., URL: <http://news.studclub.poltava.ua/>, (дата звернення: 05.05.2023).

82. Наступного понеділка благодійний фонд «Велика родина» запросить на публічний захист кіносценаріїв, створених у рамках конкурсу, присвяченого 200-річчю від дня народження Т. Шевченка» / УНІАН // Голос України, 2 березня 2012.

83. Національна радіокомпанія розкаже про Шевченка / Інф. // Демокр. Україна, 5 липня 2013..

84. Наші в Каннах / Інф. // Уряд. Кур'єр, 28 травня 2013.

85. Неволов В. І сильний, і слабкий, і злий / Неволов В. // Україна молода, 30 вересня 2014.

86. Нитка В. Запорожці за Карпатами / Нитка В. // Голос України, 8 лютого 2014.

87. Овчаренко Е. Останнє кохання Кобзаря \ Овчаренко Е. // Слово Просвіти, 3–9 липня 2014, С. 15.

88. Овчаренко Е. Чому Катерина покохала москаля? / Овчаренко Е. // Демократ. Україна, 27 грудня 2013.

89. Овчаренко Е. Шевченка в школі не вивчають / Овчаренко Е. // Слово Просвіти, 29 травня – 4 червня 2014, С. 15.

90. Овчаренко Е. Шевченко у джинсах / Овчаренко Е. // Демократ. Україна, 4 квітня 2014.
91. Овчаренко Е. Чи може бути врода руйнівною / Овчаренко Е. // Демократ. Україна, 6 червня 2014, С. 10.
92. Олтаржевська Л. «Катерина» — воєнний стан. Прем'єра під час війни. // СИМВОЛ // Урядовий кур'єр, 24 вересня 2022, Електронний ресурс, URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/katerina-premyera-pid-chas-vijni/>, (дата звернення: 18.08.2023).
93. Олтаржевська Л. «Тарас. Слова». Поки горить свіча... (Режисер Сергій Проскурня представив наступну частину свого театрального епосу, присвяченого 200-річному ювілею Кобзаря) / Олтаржевська Л. // Україна молода, 14 березня 2012.
94. Олтаржевська Л. Епос готовий. Мультимедійність — у перспективі. (Черкаський театр імені Шевченка представив останню частину мегапроекту «Тарас») / Олтаржевська Л. // Україна молода, 28 травня 2013.
95. Олтаржевська Л. Епос готовий: Мультимедійність — у перспективі / Олтаржевська Л. // Україна молода, 28 травня 2013.
96. Олтаржевська Л. Кобзар. Між модерном і класикою. (Фонд «Велика родина оголосив переможця конкурсу кінопроектів,присвяченого 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка) / Олтаржевська Л. // Україна молода, 7 березня 2012.
97. Опера «Лілея», Національна опера України 156 сезон відкриття, сайт Афіша, URL: <https://opera.com.ua/afisha/lileya-4>, (дата звернення: 15.08.2023 р.).
98. Органіста С. У Луцьку показали виставу «Великий льох» у сучасній інтерпретації. Молодіжний театр-студія «Коло Лесі» // Волинь, Луцьк 31 березня 2015, 11:51 // сайт. URL: <https://www.volynpost.com/news/48928-u-lucku-pokazaly-vystavu-velykyj-loh-u-suchasni-interpretacii-foto>, (дата звернення: 04.09.2023).

99. Офорти Тараса Шевченка / упоряд. В. Касіян. // Київ: Жовтень, 1964., 158 с.
100. Павлов О. Дебют «Академії руху» в Тернополі [Електронний ресурс]., URL: <http://www.teatr-belskih.com.ua/article12/> (Дата звернення: — 16.07.2023 р.).
101. Панчук П., Францева О. Петро Панчук: «Доля постійно підштовхувала мене до Шевченка» / Панчук П., Францева О. // День., 2014., 14–15 лютого.
102. Пащенко А. Напередодні. Тарас Шевченко в мистецькому просторі:[сучасної України]. / А. Пащенко// Кіно – Театр., 2013., № 6, С. 18.
103. Пинчук Ю. А Исторические взгляды Н. И. Костомарова / Ю. А. Пинчук. К.: Наукова думка, 1984.,188 с.
104. Пирогов С. Новий погляд на долю Тараса Шевченка / Пирогов С. // Демокр. Україна ,9 травня 2013.
105. Постановка вистави «Великий льох»: масштабна подія 2021 року у театральному житті Полтавщини. // Інтернет-видання: Полтава, 13 грудня 2021, 18:13, Версія для друку, URL: <https://blog.poltava.to/pustovgar/13377/>, (дата звернення: 29.08.2023).
106. Прем'єра вистави «Всюди один...: («Свічка на вітру») Національного академічного театру російської драми імені Лесі Українки / Інф. // URL: <http://knpu.gov.ua/content/>, (дата звернення: 14.07.2023 р.)
107. Проскурня С., Куриленко А. Щоб ювіляр не образився... / Проскурня С., Куриленко А. // Голос України, 20 грудня 2013.
108. Пуляєва Л. Шевченко очима закоханої жінки / Пуляєва Л. Шевченко очима закоханої жінки // Високий Замок, 11 березня 2014, С. 9.
109. Радомська О. Інтерв'ю з Оксаною Забужко: «Шевченко — це абсолютне неприйняття вірусу зла». // ВВС–Україна. Інтернет-видання, 09 березня 2014, URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/03/140309_zabuzhko_shevchenko_or, (дата звернення: 16. 09.2023).

110. Ряшко О., Остапенко Л., Т. Г Шевченко у формуванні національної свідомості Патріотизму// Науковий вісник., Львів: Львівського державного університету внутрішніх справ, 2016., С. 12–22. Електронний ресурс, URL: <https://guru.net.ua/patriotichni-motivi-tvoriv-tarasa-shevchenka/> Guru.net.ua. (дата звернення: вересень 2023).
111. Санін Д. Тарас Шевченко: «На помості і в щоденниках» / Санін Д. // Дзеркало тижня. Україна, 7-13 грудня 2013, С. 13.
112. Сверстюк Є. Шевченко і час / Є. Сверстюк, Київ: «Воскресіння», 1996., 160 с.
113. Серeda Ю. «Назар Стодоля» — оновлений і ювілейний / Ю. Серeda // Вінниччина., 2013., 4 жовтня, С. 8.
114. Симоненко Р. Г. Тарас Шевченко та його доба: у 3 т. / Р. Г. Симоненко, В. А. Берестенко, Харків: Фоліо, Т. 1, 2013., 495 с.
115. Сліпушко О. Відповіді на запити сучасності — у творах поета. (Формування нової гуманітарної політики країни відбувається з урахуванням 200-річного ювілею Тараса Шевченка) / Сліпушко О. // Уряд. кур'єр, 19 вересня 2012.
116. Сліпушко О., Ілляш І. Університет успішно реалізовує свій план заходів / Сліпушко О., Ілляш І. // Голос України, 19 квітня 2013.
117. Слободянюк Т. «Невільник» / Слободянюк Т. // Поділ. вісті, 6 березня 2014.
118. Словник української мови: в 11 томах. // Том 11, 1980., Електронний ресурс, URL: <http://sum.in.ua/s/shevchenkiana>, (дата звернення: 18. 07.2023 р.), С. 435.
119. Содомора А. Вічне світіння материнської сльози / Содомора А. // Літ. Україна, 4 квітня 2013.
120. Станішевський Ю. О. Театр, народжений революцією., Київ, 1987.
121. Страшні казки про Кобзаря. Шевченко як автор хорор-історій: у Дніпрі готують авторську виставу про Кобзаря. // Суспільне культура, 10

грудня 2020, 17:14, сайт. URL: <https://suspilne.media/87125-sevchenko-ak-avtor-horror-istorij-u-dnypri-gotuut-avtorsku-vistavu-pro-kobzara/>, (дата звернення: 15.08.2023).

122. Стригун Л. Це «Наш Шевченко». (На Черкащині до 200-річчя Кобзаря стартував телепроект, у якому вірші поета читають його земляки) / Стригун Л. // Україна молода, 11 квітня 2013.

123. Т. Шевченко. Щоденник. Листи / Т. Шевченко; за заг. ред. Л. Івшиної, Вид. 1-ше., 2013., 80 с.

124. Тарас Шевченко — художник: дослідж., розвідки, публ. // Київ: Мистецтво, 1963., С. 150.

125. Тарас Шевченко і театр Старе і нове. Бібліографічний покажчик до шевченківських свят Покажчик до шевченкових свят, Електронний ресурс //сайт. URL: <https://mtlib.org.ua/76-shevchenko/>, (Дата звернення: 04.08.2023).

126. Тарас Шевченко: альбом / упоряд. Д. Степовик. // Київ: Мистецтво, 1984., 134 с.

127. Тарас Шевченко: альбом. 1945 р. / упоряд. С. Гальченко. // Київ: Наук. думка, 2000., 40 с.

128. Твори Тараса Шевченка на сцені та в кіно, ДЗК Випуск 8/6 2013 р., (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2011–2013 рр.) Міністерство культури України, національна парламентська бібліотека України, інформаційний центр з питань культури та мистецтва, Випуск 8/6 2013 р.

129. Твори Тараса Шевченка на театральній сцені (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2013–2014 рр.) Міністерство культури України, Національна парламентська бібліотека України, інформаційний центр з питань культури та мистецтва, ДЗК, Випуск 11/5, 2014. Електронний ресурс, URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2014/Shevchenko.pdf, (дата звернення: 29.06.2023).

130. Тугай Л. Культурний Шевченко: «Назара Стодолю» прикарпатцям покажуть десять разів / Тугай Л. // Галичина., 2014., 4 березня.
131. У Києві до 200-річчя Шевченка презентують виставу за п'єсою Олександра Гавроша / Інф. // URL: <http://zaholovok.com.ua/u-kijevi-do-200-richchya-shevchenka-prezentuyut-vistavu-za-p'jesoyu-oleksandra-gavros>, (дата звернення: 02.07.2023).
132. Українське радіо, Кінознавиця Лариса Брюховецька в ефірі радіо Культура розповідає про найзнаковіші фільми радянської доби і сучасності, присвячені життю та творчості Тараса Шевченка, Образ Тараса Шевченка в кінематографі: традиційний погляд і сучасне переосмислення, 9.03.2021 р., 19:00, URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=95353>, (Дата звернення: 29.06.2023).
133. Український живопис: альбом / упоряд. Ю. Беличко. // Київ: Мистецтво, 1989. , 100 с.
134. Філін Л. Затихли овації / Філін Л. // День., 2014., 17 червня.
135. Фільми про Шевченка, що змінять ваше уявлення про його життя, Електронний ресурс, URL: <https://vsim.ua/Kult-podii/filmi-pro-shevchenka-scho-zminyat-vashe-uyavlennya-pro-nogo-11775963.html>, сайт. Хмельницького, (Дата звернення: 12.08.2023).
136. Франко І. Шевченкознавчі студії / І. Франко; упоряд. М. Гнатюк, Львів: Світ, 2005., 472 с.
137. Хорові твори на вірші Тараса Шевченка / упоряд. А. Любченко. // Київ.: Муз. Україна, 1989., 88 с.
138. Циглик М. Урок про Тараса і любов до України / Циглик М. // Укр. Театр, №2, 2014. С. 16–17.
139. Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біогр.) / М. К. Чалий; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської., Київ: Веселка, 2011., 263 с.: іл.
140. Чим менше глянцево – тим краще? / Інф. // Запорізька правда., 2014., 3 квітня.

141. Чумарна М. Тихий ангел пролетів / М. Чумарна. // Луцьк.: Априорі, 2007., 78 с.
142. Шабліовський Є. С. Патріотичні ідеї в творчості Шевченка /Є. С. Шабліовський, Київ: «Радянська Україна», 1961., 92 с.
143. Шевченка гратиме Остап Ступка / Інф. // Демокр. Україна., 2012., 23 березня.
144. Шевченкіана Олександра Білаша / упоряд. М. Липник. // Київ.: Муз. Україна, 2007., 360 с.
145. Шевченко — художник / упоряд. В. Касян./ Київ: Головополіграфвидаву, 1963., 158 с.: іл.
146. Шевченко В. Е. Наукові принципи застосування візуального контенту в друкованих медіа // Наукові записки інституту журналістики, 2014.,Т. 52., С. 127—132. Наукові записки інституту журналістики, URL: <file:///C:/Users/Alla/Downloads/44772756.pdf>, (дата звернення: 15.11.2023)
147. Шевченко Т. Г. // С.Пб., 1886., 72 с.: іл.
148. Шевченко Т. Г. Кобзарь. Гайдамаки / Т. Г. Шевченко., С.Пб., 1886., 72 с.: іл.
149. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4-х т. Т. 1., кн. 1 / Т. Г. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1961., 174 с.: іл.
150. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4-х т. Т. 1., кн. 2 / Т. Г. Шевченко. // К.: Мистецтво, 1963., 96 с.
151. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4-х т. Т. 2 / Т. Г. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1961., 108 с.: іл.
152. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4-х т. Т. 3 / Т. Г. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1964., 110 с.: л.
153. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4-х т. Т. 4 / Т. Г. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1963., 96 с.: іл.
154. Шевченко Т. Г. Про мистецтво: збірник. / Т. Г. Шевченко. 2-е вид. // Київ: Мистецтво, 1984., 255 с.

155. Шевченко Т. Живопис / Т. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1964., 22 с.
156. Шевченко Т. Кобзарь. Т. 1 / Т. Шевченко. // Winnipeg, 1909., 172 с.
157. Шевченко Т. Про мистецтво / Т. Шевченко. // Київ: Мистецтво, 1971., 336 с.
158. Шевчук В. О. «Personal verbum» (Слово іпостасне): Розмисел /В. О. Шевчук, Київ: Твій інтер, 2001., 264 с.
159. Щурат В. Шевченків «Іван Підкова» / В. Щурат // Світова велич Т. Г Шевченка. Збірка матеріалів про Т. Г. Шевченка: в 3 т., Київ: Наукова думка, 1964., Т. 1., С. 211–215.
160. Юркова О. Моновиставу про Кобзаря у Шевченківські дні поставлять у культурно-археологічному центрі «Пересопниця» / Юркова О. // Голос України., 2012., 2 березня.
161. Яновська Л. «У тієї Катерини хата на помості»... (А в режисера Михайла Ілленка — «Голока» за цим віршем Тараса Шевченка) / Яновська Л. // Уряд. кур'єр., 2013., 20 липня.
162. Яцюк В. М. Живопис — моя професія: Шевченкознавчі етюди. / В. М. Яцюк.// Київ: Рад. письменник, 1989., 302 с.: іл.

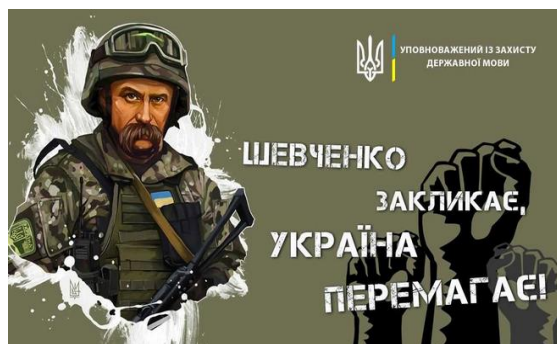
ДОДАТКИ

Додаток А

«Тарас Шевченко — творчість та образ, очима сучасного покоління митців України. Погляд на відстані століть».

Фото 1 Шевченко в уявленні людей радянського часу

худ. Андрій Єрмоленко,

Фото 2 Шевченко в душі сучасних патріотів

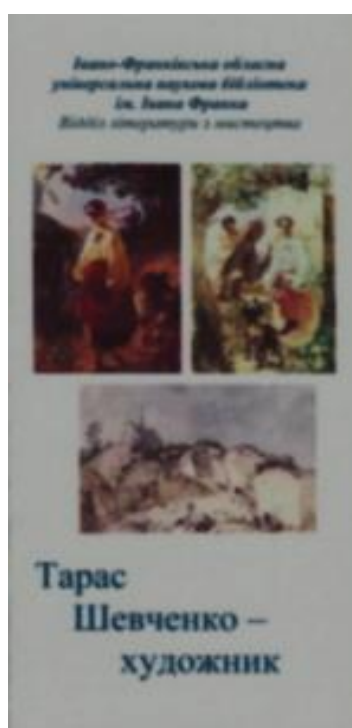
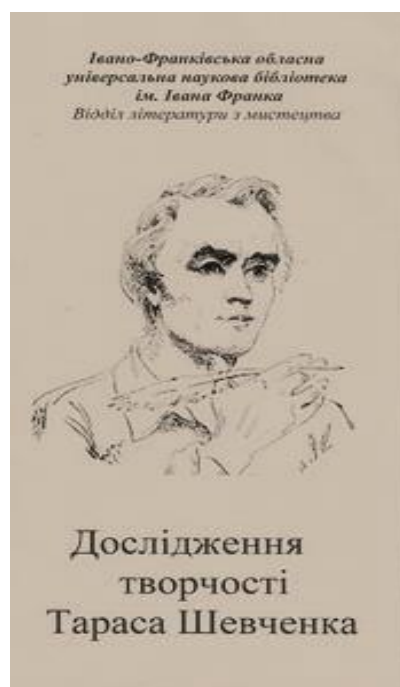

Фото 3 Загальні напрямки дослідження творчості Тараса Шевченка

Фото 4 Лесь Курбас та його вистава за поемого Т. Шевченка «Гайдамаки», (1926)

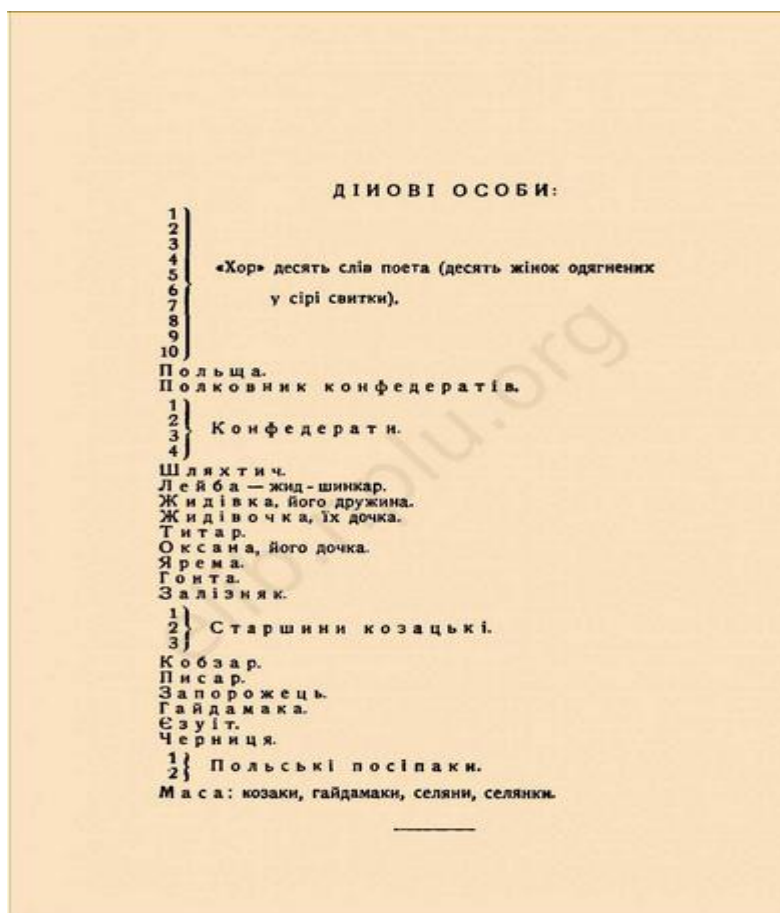
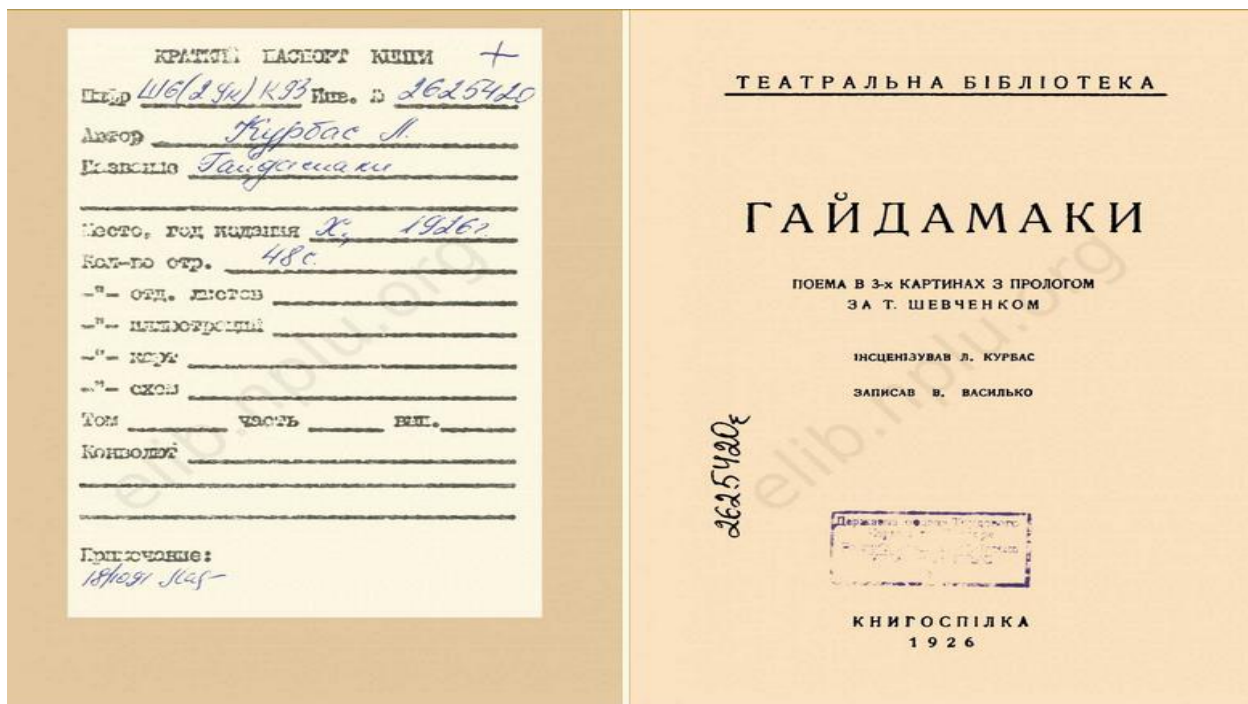

Фото 5 Склад дійових осіб вистави «Гайдамаки» у інтерпретації та постановці Леся Курбаса

Образ Т.Г. Шевченка у кіно радянських часів

Фото 6, «Тарас Шевченко» перший український біографічний фільм режисера П. Чардиніна, (1926)

Фото 7 «Тарас Шевченко» соцреалістичний фільм, (1951), режисер І.Савченко

Фото 8 Художній фільм «Сон», автор сценарію і режисер Володимир Денисенко, (1964) у головній ролі Тараса Шевченка — Іван Миколайчук

*Продовження додатку А***«Допоки Великий льох не зруйновано, нація має надію на відродження»***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (сайт)*

Головна пророча, патріотична вистава за мотивами твору Т. Шевченка
«Великий льох»

Фото 9 Містерія «Три душі» з вистави «Великий льох», м. Дніпро, (2014)

Фото 10 Містерія «Три лірники» з вистави «Великий льох», м. Дніпро, (2014)

Фото 11 Містерія «Три ворони» з вистави «Великий льох», м. Дніпро, (2014)

Фото 12 Сцена з вистави «Великий льох», Дніпро

Фото 13 «Три ворони» — містерія з вистави «Великий льох» Полтавського театру ляльок, (2021)

Фото 14 Вистава «Великий льох» у постановці Полтавського театру ляльок.
Містерія «Три душі», (2021)

Фото 15 Містерія «Три лірники», Полтавський театр ляльок, (2021)

Фото 16 Фінал вистави «Великий льох», Полтавський театр ляльок, (2021)

Творчість Т. Шевченка — Зв'язок з сучасністю.

Фото 17 Вистава «Великий льох», режисер та постановник С.Органіста,
Луцьк, (2013)

Фото 18 Оперна інсценізація поеми Т. Шевченко «Катерина», Одеський оперний театр, (2022)

Фото 19 Оперна інсценізація поеми Т. Шевченко «Катерина», Одеський оперний театр, (2022)

Фото 20 Т. Шевченко «Катерина», Фінальна сцена. Одеський оперний театр,
(2022)

Фото 21 Тарас Шевченко — бачення з відстані двох століть.
«Ах! Шевченко», режисер-постановник С. Органіста. Полтавський
драматичний театр. (2023).

Фото 22 «Ах! Шевченко», Полтавський драматичний театр. (2023).

Тарас Шевченко: бачення на відстані двох століть.

Фото 23 «Ах! Шевченко», Полтавський драматичний театр. (2023).

Тарас Шевченко: бачення на відстані двох століть.

Фото 24 «Ах! Шевченко», Полтавський драматичний театр, (2023).

Тарас Шевченко: бачення на відстані двох століть.

Фото 25 Художній фільм «Тарас. Повернення», режисер Олександр Денисенко, (2019)

Фото 26 Сучасне уявлення постаті Кобзаря: «Тарас Шевченко: Перший самурай», режисер Роман Перфільєв (перший показ 2019)

Фото 27 Український пригодницький фільм-бойовик «Безславні кріпаки», друга назва фільму «Шевченко: Перший самурай», режисер Роман Перфільєв (другий показ 2020)

Фото 28 Страшні казки про Кобзаря хоррор-історія

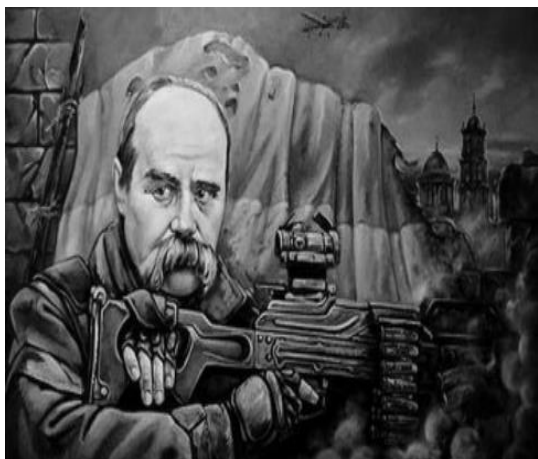
Воєнні часи.

Фото 29 «Великий льох», Чернівці, вистава в Музеї «проста неба», Чернівці, 2022

Фото 30 Листівка УПА (див папка)

Фото 31 Культ Шевченка і війна

Фото 32 Мобілізація Григоровича, худ. Шаповал Юрій, 2015